JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

WIZARA YA VIWANDA NA BIASHARA

HOTUBA YA MHESHIMIWA DKT. ASHATU K. KIJAJI (MB.), WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA AKIWASILISHA BUNGENI MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA FEDHA KWA MWAKA 2024/2025

Rais wa Jamhuri va Muungano wa Tanzania Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan akiwa pamoja na Viongozi wengine akiwemo Waziri wa Viwanda na Biashara Mhe Dkt. Ashatu Kijaji akitembelea na kukagua shughuli zinazofanywa na Kiwanda cha Vioo cha Sapphire Floating Glass kilichopo Mkuranga Mkoani Pwani kabla ya kukizindua rasmi tarehe 20 Septemba, 2023.

Dodoma **Mei, 2024**

PICHA ZA VIONGOZI

VIFUPISHO

ACT	Agriculture Council of Tanzania
AfCFTA	Africa Continental Free Trade Area
AGOA	African Growth and Opportunity Act
ASM	Artisanal Small Minor
BRELA	Business Registrations and Licensing Agency
BOT	Bank of Tanzania
B2B	Business To Business
CAMARTEC	Centre for Agricultural Mechanization and Rural Technology
CBE	College of Business Education
CCM	Chama Cha Mapinduzi
CGS	Credit Guarantee Schemes
COMESA	Common Market for Eastern and Southern Africa
CRDB	Cooperative and Rural Development Bank
CTI	Confederation of Tanzania Industries
DITF	Dar es Salaam International Trade Fair
DRC	Demecratic Republic of Congo
EAC	East African Community
EIA	Environment Impact Assessment
Ega	Electronic Government Authority
EU	European Union
FCI	Free Carried Interest
FCT	Fair Competition Tribunal
GTI	Guided Trade Initiative
ICDs	Inland Container Depots
JPC	Joint Permenent Commission
JWTZ	Jeshi la Wananchi Tanzania
KMTC	Kilmanjaro Mashine Tools Company Limited
MoU	Memorandum of Understanding
MSMEs	Micro Small and Medium Enterprises
MW	Mega Watt
NBP	National Business Portal
NBS	National Bureau of Statistic
NDC	National Development Corporation
NIDC	National Internet Data Center
NEDF	National Entrepreneurship Development Fund
NEEC	National Economic Empowerment Council
NES	National Export Strategy
NIIMS	National Industrial Information Management System
NMB	National Microfinance Bank
NSSF	National Social Security Fund
NTBs	Non Tarrif Barriers

OC	Other Charges
ORS	Online Registration System
OR-TAMISEMI	Ofisi ya Rais - Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa
OSBP	One Stop Border Post
OSHA	Occupational Safety and Health Authority
PVOC	Preshipment Verification of Conformit
SADC	Southern African Development
SCTIFI	Sectoral Council for Trade, Industry Finance and Investment
SD&T	Special and Differential Treatment
SIDO	Small Industries Development Organization
SGR	Standard Gauge Railway
SMEs	Small and Medium Enterprise
SMZ	Serikali ya Mapinduzi Zanzibar
STAMICO	State Mining Corporation
STR	Simplified Trade Regime
TADB	Tanzania Agricultural Development Bank
TAMCO	Tanzania Automobiles Manufacturing Company
TanTrade	Tanzania Trade Development Authority
TBPL	Tanzania Biotech Product Limited
TBC	Tanzania Broadcast Company
TBS	Tanzania Bureau of Standards
TCCIA	Tanzania Chamber of Commerce, Industry and Agriculture
TCDC	Tanzania Cooperative Development Commission
TDCs	Technology Development Centres
TEHAMA	-Teknolojia ya Habari na Mawasiliano
TEMDO	Tanzania Engeneering and Manufacturing Design
TFDA	Tanzania Food and Drug Authority
TIRDO	Tanzania Industrial Research Development Organization
TLTC	Tanzania Leaf Tobacco Company Limited
TMEA	Trade Mark Africa
TMX	Tanzania Mercantile Exchange
TNBC	Tanzania National Business Council
TPDC	Tanzania Petroleum Development Corporation
TPSF	Tanzania Private Sector Foundation
TRA	Tanzania Revenue Authority
TTPL	Tanzania Tobacco Processors Limited
TWCC	Tanzania Women Chamber of Commerce
UAE	United Arab Emirate
VAT	Value Added Tax
VVU	Virus Vya Ukimwi
WMA	Weight and Measure Authority
WRRB	Warehouse Receipt Regulatory Board
WTO	World Trade Organization

YALIYOMO

VIFUPISHO ... ii

1. UTANGULIZI ... 1

2. HALI NA MWENENDO WA SEKTA YA VIWANDA NA BIASHARA NCHINI ... 6

2.1. Viwanda ... 6

2.2. Biashara ... 17

2.3. Mwenendo na Bei za Bidhaa Muhimu za Viwandani ... 20

2.4. Mchango wa Sekta ya Viwanda na Biashara Nchini ... 21

3. MIKAKATI INAYOSIMAMIWA NA WIZARA ... 22

4. UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA 2023/2024 ... 24

4.1. Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka 2023/2024 ... 24

4.1.1. Fedha Zilizoidhinishwa ... 24

4.1.2. Fedha Zilizopokelewa ... 24

4.2. Utekelezaji wa Mipango ... 25

4.2.1. Maendeleo ya Viwanda ... 25

4.2.2. Viwanda Vidogo na Biashara Ndogo ... 28

4.2.3. Mtangamano wa Biashara ... 34

4.2.4. Maendeleo ya Biashara ... 36

4.3. Mafanikio ya Wizara ya Viwanda na Biashara katika Serikali ya Awamu ya Sita ... 49

5. VIPAUMBELE VYA BAJETI YA MWAKA 2024/2025 ... 68

6. MAOMBI YA FEDHA KWA MWAKA 2024/2025 ... 70

7. HITIMISHO ... 70

Orodha ya Majedwali

Jedwali Na. 1: Orodha ya viwanda vya mbolea vilivyopo nchini 72

Jedwali Na. 2: Biashara kati ya Tanzania na Jumuiya ya Ulaya (EU) kwa mwaka 73

Jedwali Na. 3: Biashara kati ya Tanzania na Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC) kwa mwaka 2016-2024 (TZS '000,000,000') 75

Jedwali Na. 4: Biashara kati ya Tanzania na Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (E) kwa mwaka 2016-2024 (TZS '000,000,000') 75

Jedwali Na. 5: Mauzo ya bidhaa za Tanzania kwenda Marekani kupitia Mpango wa AGOA (AGOA/GSP) kwa mwaka 206-2024 (TZS '000,000,000') 75

Jedwali Na. 6: Mazao yaliyokusanywa Julai, 2023 hadi Machi, 2024 75

1. UTANGULIZI

1. ***Mheshimiwa Spika;*** Kutokana na taarifa iliyowasilishwa leo hapa Bungeni na Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo ambayo ilichambua Bajeti ya Wizara ya Viwanda na Biashara tarehe 23 Machi, 2024, naomba kutoa hoja kwamba Bunge lako sasa likubali kupokea na kujadili Taarifa ya Utekelezaji wa Mpango na Bajeti ya Mwaka 2023/2024. Aidha, ninaliomba Bunge lako Tukufu likubali kupitisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa Mwaka 2024/2025.

2. ***Mheshimiwa Spika;*** Awali ya yote, ninamshukuru Mwenyezi Mungu, Mwingi wa Rehma kwa kutujalia baraka na afya njema na kumudu kuyatekeleza yale tuliyoaminiwa na Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa niaba ya Watanzania wote kwa mwaka wa fedha 2023/2024 na Tunamuomba Mwenyezi Mungu kwa Rehma zake atukopeshe tena uhai na afya njema kwa mwaka wa fedha 2024/2025 ili tuyatekeleze malengo haya ambayo tunajiwekea leo kwenye Sekta hii ya Viwanda na Biashara.

3. ***Mheshimiwa Spika;*** Naomba nitumie fursa hii kumpongeza Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kutimiza miaka mitatu (3) tangu ashike madaraka na kuendelea kuliongoza Taifa letu kwa ujasiri na uzalendo wa hali ya juu. Mwenyezi Mungu azidi kumpa afya njema, hekima na busara ili matamanio ya Watanzania yaweze kufikiwa chini ya uongozi wake. Aidha, namshukuru kwa dhati ya moyo wangu kwa kuendelea kuniamini kuongoza Wizara ya Viwanda na Biashara. Napenda kumhakikishia Mheshimiwa Rais ya kuwa kwa kushirikiana na Naibu Waziri wangu, Viongozi, Watumishi wa Wizara na Taasisi zake nitaendelea kuyatekeleza majukumu aliyonikabidhi na kufuata miongozo anayonipatia kwa uadilifu na umakini mkubwa.

4. ***Mheshimiwa Spika;*** Vile vile, napenda kumshukuru Mheshimiwa Dkt. Philip Isdor Mpango, Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa (Mb.), Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa miongozo yao yenye kutia chachu na hamasa katika kuimarisha Sekta ya Viwanda na Biashara nchini. Aidha, ninampongeza Mheshimiwa Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa Hotuba yake ya Bajeti iliyowasilishwa kwenye Bunge lako Tukufu tarehe 3 Aprili, 2024. Hotuba hiyo imetoa mwelekeo na dira ya Serikali ya Awamu ya Sita kwa Mwaka 2024/2025 ambayo Wizara ya Viwanda na Biashara itaizingatia katika utekelezaji wake.

5. ***Mheshimiwa Spika;*** Naomba nitumie nafasi hii kutoa pole kwa Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mheshimiwa Dkt. Hussein Ali Mwinyi, Rais wa Zanzibar na Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi na watanzania wote kwa ujumla kwa kuondokewa na Hayati Alhaj Ali Hassan Mwinyi, aliyekuwa Rais Mstaafu wa Awamu ya Pili wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Vile vile, natoa pole kwa kuondokewa na Hayati Edward Ngoyai Lowassa, aliyewahi kuwa Mbunge wa Jimbo la Monduli na Waziri Mkuu Mstaafu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Matukio hayo yasiyozoelekeza yalifululiza na kutuacha na majonzi makubwa. Tunaendelea kumuomba Mwenyezi Mungu awarehemu viongozi wetu hao wapendwa, Amina.

6. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2023/2024 Bunge letu liliondokewa na wapendwa wetu Mheshimiwa Francis Mtenga, aliyekuwa Mbunge wa Jimbo la Mbarali na Mheshimiwa Ahmed Yahya Abdulwakil, aliyekuwa Mbunge wa Jimbo la Kwahani. Naomba nitoe pole kwako Mheshimiwa Spika na Waheshimiwa Wabunge wote, familia, ndugu na jamaa wa marehemu. Tunaomba mwenyezi Mungu aendelee kuwa mfariji mkuu katika kadhia hizo.

7. ***Mheshimiwa Spika;*** Ninapenda kuungana na viongozi wenzangu kutoa pole kwa wananchi waliokumbwa na maafa

mbalimbali yaliyosababisha athari mbalimbali zikiwemo vifo, majeruhi, uharibifu wa mali na mazingira. Nitumie fursa hii kuwapa pole wananchi wote waliopoteza ndugu, jamaa na mali zao kutokana na maafa hayo. Mwenyezi Mungu awatie nguvu na kuwapa ahueni waathirika wote ili warejee katika hali njema na hivyo kuendelea kulijenga Taifa letu.

8. ***Mheshimiwa Spika;*** Napenda kumpongeza Mheshimiwa Dkt. Hussein Ali Mwinyi, Rais wa Zanzibar na Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi; Mheshimiwa Othman Masoud Othman, Makamu wa Kwanza wa Rais Zanzibar; na Mheshimiwa Hemed Suleiman Abdullah, Makamu wa Pili wa Rais Zanzibar kwa kuendelea kusimamia masuala yanayoimarisha Muungano wetu na kuwaletea Watanzania maendeleo. Aidha, namshukuru Mheshimiwa Omar Said Shaban, Waziri wa Biashara na Maendeleo ya Viwanda (SMZ) kwa ushirikiano anaonipatia katika kutekeleza masuala ya Sekta ya Viwanda na Biashara.

9. ***Mheshimiwa Spika;*** Vile vile, nampongeza Mheshimiwa Dotto Mashaka Biteko (Mb) kwa kuaminiwa na kuteuliwa na Mheshimiwa Rais kuwa Naibu Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Waziri wa Nishati. Kipekee nawapongeza Waheshimiwa Wabunge wenzangu walioaminiwa na kuteuliwa na Mheshimiwa Rais kushika nafasi mbalimbali za Uongozi akiwemo Mheshimiwa Degratius John Ndejembi, Mbunge wa Chamwino na Waziri wa Nchi, Ofisi ya Waziri Mkuu (Kazi, Vijana, Ajira na Wenye Ulemavu); Mheshimiwa Daniel Baran Sillo, Mbunge wa Jimbo la Babati Vijijini na Naibu Waziri wa Mambo ya Ndani ya Nchi; Mheshimiwa Zainab Athumani Katimba, Mbunge wa Viti Maalum na Naibu Waziri Ofisi ya Rais TAMISEMI; na Mheshimiwa David Mwakiposa Kihenzile, Mbunge wa Mufindi Kusini na Naibu Waziri wa Wizara ya Uchukuzi.

10. ***Mheshimiwa Spika;*** Ninapenda kukupongeza wewe binafsi kwa kuchaguliwa na Baraza la Umoja wa Wabunge Duniani kwa kura nyingi kuwa Rais wa 31 wa Umoja wa Mabunge Duniani (Inter – Parliamentary Union - IPU) ukiwa ni mwanamke wa kwanza kutoka Barani Afrika kushika wadhifa huo kwenye

chombo hiki muhimu cha maamuzi ya wabunge duniani kote. Imani hii uliyopewa inathibitisha umahiri na umakini wako katika kuliendesha Bunge letu tukufu kwa weledi wa hali ya juu. Hongera sana na tunakutakia kheri unapoendelea kuliheshimisha Taifa letu katika Siasa za Kimataifa. Vile vile, nawapongeza Mheshimiwa Naibu Spika na Wenyeviti wa Bunge kwa umakini na umahiri wenu katika kuliongoza na kulisimamia Bunge letu. Mwenyezi Mungu awalinde na kuwasimamia katika kuliendesha Bunge hili kwa umahiri mkubwa na kuweza kusimamia na kuishauri Serikali ipasavyo.

11. ***Mheshimiwa Spika;*** Napenda pia kuipongeza Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo chini ya Mwenyekiti wake Mheshimiwa Deodatus Philip Mwanyika, Mbunge wa Njombe Mjini, Makamu Mwenyekiti Mheshimiwa Mariam Ditopile Mzuzuri, Mbunge wa Viti Maalum na Waheshimiwa Wajumbe wote wa Kamati kwa ushauri na umakini wao wakati wa kujadili Mpango na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025. Ushauri na maelekezo yao yamekuwa msingi muhimu katika kuandaa Hotuba hii ninayoiwasilisha leo. Vile vile, nampongeza Mheshimiwa Deodatus Philip Mwanyika (Mb) na Mwenyekiti wa Kamati yetu kwa kuaminiwa na kuchaguliwa kuwa Mwenyekiti wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

12. ***Mheshimiwa Spika;*** Naomba kutumia fursa hii kuwashukuru viongozi na watendaji wote wa sekta binafsi; hususan Baraza la Taifa la Biashara; Taasisi ya Sekta Binafsi Tanzania; Shirikisho la Wenye Viwanda Tanzania; Chama cha Wafanyabiashara, Viwanda na Kilimo Tanzania; na Baraza la Kilimo Tanzania. Vile vile, nazishukuru Benki mbalimbali kwa michango yao katika kuendeleza Sekta za Viwanda, Biashara, Masoko, Viwanda Vidogo na Biashara Ndogo.

13. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara inafanya kazi kwa kushirikiana na wadau mbalimbali katika kuendeleza Sekta ya Viwanda na Biashara. Hivyo, ninapenda kutumia nafasi hii

kuwashukuru wadau wote wakiwemo Washirika wetu wa Maendeleo na wadau wa ndani na nje ya Taifa letu.

14. ***Mheshimiwa Spika;*** Nawashukuru pia wamiliki na waandishi wa vyombo vya habari kwa mchango wao mkubwa katika kuelimisha umma wa Watanzania kuhusiana na utendaji wa Wizara na taasisi zake na kuhimiza uzalishaji viwandani. Nawaomba tuendeleze ari hiyo ili tuweze kukuza uelewa kwa umma na hatimaye ushiriki kikamilifu katika kutekeleza masuala ya kuendeleza sekta hii na kutia chachu zaidi kwenye mafanikio tuliyoyapata.

15. ***Mheshimiwa Spika;*** Nawapongeza na kuwashukuru wananchi wa Jimbo langu la Kondoa kwa ushirikiano wanaonipatia katika kutekeleza majukumu ya kitaifa na ya Jimbo. Nawapongeza kwa namna wanavyojibidiisha katika kujiletea maendeleo kwa kushiriki shughuli mbalimbali za kiuchumi na kijamii. Aidha, ninawaahidi kwamba nitaendelea kutetea maslahi yenu hapa Bungeni na hata nje ya Bunge ili kuhakikisha Jimbo linaendelea kushamiri na kuleta matokeo chanya kwa mtu mmoja mmoja na hatimaye kuongeza mchango wake kwa Taifa letu kwa ujumla.

16. ***Mheshimiwa Spika;*** Hotuba hii ya Bajeti ninayoiwasilisha leo ni matokeo ya uratibu na ushirikiano mzuri wa viongozi wenzangu katika Wizara, akiwemo Mheshimiwa Exaud Silaoneka Kigahe - Mbunge wa Mufindi Kaskazini na Naibu Waziri wa Wizara ya Viwanda na Biashara; Dkt. Hashil Twaibu Abdallah, Katibu Mkuu wa Wizara ya Viwanda na Biashara; Wakurugenzi; Wakuu wa Vitengo na Taasisi na Wafanyakazi wote wa Wizara. Napenda kuwapongeza sana. Aidha, namshukuru Mpiga Chapa Mkuu wa Serikali na Wachapishaji wengine kwa kuchapisha machapisho mbalimbali ya Wizara kwa wakati.

17. ***Mheshimiwa Spika;*** Utekelezaji wa majukumu yangu ambayo muda mwingi nipo nje ya nyumbani usingekuwa rahisi bila Maombi na Dua njema kutoka kwa watu wangu wa karibu. Nawashukuru sana Wazazi wangu wapendwa Baba Alhaj

Abdallah Kijaji na Mama yangu Hajat Aziza Selemani. Aidha, namshukuru Mume wangu Kipenzi Dkt. Muhajir Kachwamba na watoto wangu Samirah na Aboubakar; ahsanteni sana kwa upendo, uvumilivu na utayari wenu unaonipatia ari ya kuendelea kuwahudumia Watanzania kwa moyo, uzalendo na ueledi wangu wote. Vile vile, viongozi wangu wa Dini, ndugu, jamaa na marafiki wote; nawashukuru sana kwa kuendelea kuniombea kwa Mwenyezi Mungu ili niendelee kulitumikia Taifa letu. Napenda kuwaahidi nyote na Watanzania kwa ujumla kwamba nitaendelea kutekeleza majukumu yangu kwa kutanguliza mbele maslahi ya Taifa.

18. ***Mheshimiwa Spika;*** Baada ya maelezo hayo ya utangulizi, naomba kutoa Taarifa ya Utekelezaji wa Malengo ya Wizara ya Viwanda na Biashara kwa kipindi cha mwaka 2023/2024 na vipaumbele vya mwaka 2024/2025.

2. HALI NA MWENENDO WA SEKTA YA VIWANDA NA BIASHARA NCHINI

2.1. Viwanda

19. ***Mheshimiwa Spika;*** Sekta ya Viwanda na Biashara kwa kiasi kikubwa inategemea shughuli za sekta binafsi ambayo ndiyo inayowekeza mitaji yao viwandani na kwenye miamala ya kibiashara ili kuhakikisha upatikanaji wa bidhaa na huduma nchini unakuwepo wakati wote. Hivyo, jukumu kubwa la Wizara ni kusimamia masuala ya utafiti, ushauri, uratibu na kutoa mwelekeo kwenye Tasnia hii ya Viwanda na Biashara.

20. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeendelea na jitihada za kuhamasisha ujenzi na uanzishwaji wa viwanda vikiwemo viwanda vya kuongeza thamani malighafi zinazopatikana nchini hususan mazao ya kilimo, na viwanda vinavyozalisha bidhaa zinazohitajika kwa wingi nchini kwa lengo la kuhakikisha upatikanaji wake, kuzalisha ajira na kukuza mauzo nje ya nchi.

Katika jitihada hizo za uhamasishaji, viwanda vipya vimeendelea kujengwa na vingine vimefanyiwa upanuzi kama ifuatavyo:-

A. Viwanda vya Kuunganisha Magari

21. ***Mheshimiwa Spika;*** Tanzania ina jumla ya viwanda 13 vya magari, kati ya viwanda hivyo, viwanda viwili (2) vinaunganisha magari ambavyo ni *GF Trucks and Equipment Ltd* kilichopo Kibaha, Pwani na *Saturn Corporation Limited* kilichopo Kigamboni, Dar es Salaam. Viwanda 11 vilivyosalia vinatengeneza matrela. Kiwanda cha GF Truck kina uwezo uliosimikwa wa kuunganisha magari 200 kwa mwezi na kimewekeza kiasi cha shilingi bilioni 10.752 na kimetoa ajira 300. Mradi wa Kiwanda cha *Saturn Corporation Limited* umegharimu mtaji wa kiasi cha shilingi bilioni 64.3 na kina uwezo uliosimikwa wa kuunganisha vichwa vya magari 900 na tipa 270 kwa mwezi na umeajiri wafanyakazi 250. Kiwanda kinauza bidhaa zake ndani ya nchi na nje ya nchi pia. Aidha, kiwanda cha TATA ambacho ujenzi wake unaendelea kimewekeza jumla ya shilingi bilioni 19 na kinatarajiwa kukamilika mwezi Juni, 2024. Kiwanda hicho kitakapokamilika kinatarajia kuunganisha vichwa vya magari, tipa pamoja na pikipiki.

B. Viwanda vya kutengeneza Vioo

22. ***Mheshimiwa Spika****;* Tanzania ina jumla ya viwanda vya vioo vitatu (3) vya kuzalisha bidhaa za vioo nchini. Viwanda hivyo ni *Kioo Ltd na Salehbhai Glass Industries Ltd* ambavyo vipo katika Mkoa wa Dar es Salaam na *Sapphire Float Glass (Tanzania) Company Limited* ambacho kipo Mkuranga Mkoa wa Pwani. Kiwanda cha *Kioo Limited* huzalisha chupa za vinywaji na viwanda vilivyosalia huzalisha vioo vya majumbani (Ujenzi). Kiwanda cha *sapphire* kinatumia malighafi zaidi ya asilimia 80 zinazopatikana nchini kuzalisha vioo. Malighafi hizo ni pamoja na madini aina ya *dolomite, silica sand, limestone* na *feldspar*. Kiwanda kimewekeza mtaji wa kiasi cha shilingi bilioni 800.1. Kiwanda hicho kilianza uzalishaji mwezi Septemba, 2023 baada ya kuzinduliwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais

wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Vile vile, Kampuni ya KEDA Ceramic Limited inajenga Kiwanda kingine kikubwa cha kutengeneza vioo katika eneo la Mkuranga Mkoa wa Pwani ambacho ujenzi wake umegharimu shilingi bilioni 795 na ujenzi wake umefikia asilimia 80 na kinatarajiwa kukamilika mwezi Juni, 2024. Kiwanda cha KEDA kitakapokamilika kitakuwa na uwezo wa kuzalisha tani 600 za vioo kwa siku.

23. ***Mheshimiwa Spika****;* Kiwanda cha Sapphire kina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha tani 700 kwa siku sawa na tani 189,000 kwa mwaka. Hata hivyo, kwa sasa kiwanda hicho kinazalisha vioo tani 450 kwa siku sawa na tani 121,500 kwa mwaka. Asilimia 60 ya vioo vinavyozalishwa na kiwanda huuzwa nje ya nchi. Nchi hizo ni pamoja na Madagascar, Burundi, Zambia, Rwanda, Jamhuri ya Demokrasia ya Kongo (DRC) na Afrika Kusini. Kiwanda kimeajiri wafanyakazi 1,012 wa ajira za moja kwa moja na wafanyakazi 3,857 wa ajira zisizo za moja kwa moja. Aidha, kiwanda hicho kitakapofikia uwezo wake wa uzalishaji uliosimikwa kitatoa ajira za moja kwa moja 1,650 na ajira zisizo za moja kwa moja 6,000.

24. ***Mheshimiwa Spika****;* Kwa upande wa kiwanda cha *Kioo Limited* kwa mwaka 2023 kilizalisha bidhaa za chupa zenye uzito wa tani 131,105 na kuuza nje ya nchi yetu tani 67,393 za vioo katika nchi mbalimbali zikiwemo DRC, Malawi, Zimbabwe, Uganda, Rwanda, Kenya na nchi za Bara la Ulaya. Aidha, kiwanda hicho kimewekeza kiasi cha shilingi bilioni 4.4 na kutoa ajira za moja kwa moja 613. Asilimia 80 ya malighafi zinazotumika na kiwanda hicho zinatoka ndani ya Tanzania. Hivyo, Taifa letu lina nafasi kubwa ya kunufaika na masoko ya kikanda kama EAC, SADC na AfCFTA ambayo tumeanza kunufaika kwa kiwango kikubwa na masoko haya.

C. Viwanda vya Marumaru

25. ***Mheshimiwa Spika;*** Tanzania ina viwanda viwili (2) vya marumaru ambavyo ni kiwanda cha *Goodwill (Tanzania) Ceramic Company Ltd* na *KEDA (Tanzania) Ceramics Company Ltd.* Viwanda hivyo vina jumla ya uwezo uliosimikwa wa kuzalisha marumaru mita za mraba 149,000 kwa siku sawa na mita za mraba 40,230,000 kwa mwaka (wastani wa siku 270 kwa mwaka/ siku za kazi). Hata hivyo, viwanda hivyo kwa sasa vinazalisha jumla ya mita za mraba 125,000 kwa siku sawa na mita za mraba 33,750,000 kwa mwaka. Uzalishaji huo unakidhi mahitaji ya marumaru nchini ambayo ni kiasi cha mita za mraba 80,000 kwa siku. Hivyo, viwanda hivi vina ziada ya marumaru mita za mraba 45,000 ambapo kati ya hizo, marumaru zenye mita za mraba 25,000 huuzwa nje ya nchi kwa siku. Aidha, viwanda hivyo vinaendelea na juhudi za kutafuta masoko nje ya nchi.

26. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha *Goodwill (T) Ceramic Company Ltd* kipo katika Wilaya ya Mkuranga, Mkoa wa Pwani na kinazalisha bidhaa za aina mbalimbali za marumaru. Kiwanda kina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha mita za mraba 100,000 za marumaru kwa siku sawa na mita za mraba 27,000,000 kwa mwaka. Hata hivyo, kiwanda hicho kinazalisha mita za mraba 78,000 kwa siku sawa na mita za mraba 21,060,000 kwa mwaka. Kiwanda kimeajiri wafanyakazi 1,269 wa ajira za moja kwa moja na wafanyakazi 6,500 ambao ni ajira zisizo za moja kwa moja.

27. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha KEDA (Tanzania) *Ceramics Company Limited (Twyford)* kilichopo katika Wilaya ya Chalinze, Mkoa wa Pwani, kinazalisha bidhaa za aina mbalimbali za marumaru. Kiwanda kina uwezo uliosomikwa wa kuzalisha mita za mraba 49,000 za marumaru kwa siku sawa na mita za mraba 13,230,000 kwa mwaka. Hata hivyo, kiwanda hiki kwa sasa kinazalisha mita za mraba 47,000 kwa siku sawa na mita za mraba 12,690,000 kwa mwaka. Kiwanda hicho kimeajiri wafanyakazi 1,000 wa ajira za moja kwa moja na ajira 6,000

zisizo za moja kwa moja. Kiwanda cha KEDA kinategemea kufanya upanuzi utakao husisha ujenzi wa majengo na ununuzi wa mitambo yenye thamani ya shilingi bilioni 25.7 kwa ajili ya kuzalisha marumaru.

D. Viwanda vya Saruji

28. ***Mheshimiwa Spika;*** Tanzania ina jumla ya viwanda vya saruji 14 ambapo viwanda vikubwa (intergrated plant) ni saba (7) na vilivyosalia saba (7) ni viwanda vidogo. Kutokana na takwimu za uzalishaji wa saruji kwa mwaka 2023 ambazo zinaakisi hitaji la soko hasa matumizi ya saruji katika miradi mikubwa inaonesha kuwa, viwanda vya saruji nchini vilizalisha tani 9,107,973 za saruji kwa mwaka ambapo mahitaji ya ndani ya nchi ni takriban tani 8,000,000 kwa mwaka. Hivyo, kuna ziada ya tani 1,107,973 ambayo huuzwa nje ya nchi. Viwanda vinavyozalisha saruji na kuuza nje ya nchi ni pamoja na *Dangote Industries Ltd, Tanzania Portland Cement PLC, Lake Cement Co. Ltd, Mbeya Cement Co. Ltd, na Tanga Cement PLC.* Viwanda hivyo huuza saruji katika nchi za Rwanda, Burundi, Uganda, Jamhuri ya Demokrasia ya Kongo (DRC) na Zambia. Sekta hiyo imeajiri wafanyakazi 17,885 ambapo kati ya hao, wafanyakazi 4,176 ni ajira za moja kwa moja na wafanyakazi 13,709 ni ajira zisizo za moja kwa moja.

29. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika jitihada za kuimarisha uzalishaji kwenye sekta ya saruji, Wizara ilitoa kibali kwa kampuni ya *Amsons Industries (T) Ltd* inayozalisha saruji aina ya *Camel* kuinunua Kampuni ya Mbeya *Cement Company Limited*. Mpango huo unatarajiwa kuwa na manufaa yafuatayo:- Kuongeza uzalishaji wa kiwanda hicho baada ya wawekezaji wa mwanzo (LafargeHolcim) kuamua kujiondoa Tanzania ambapo uzalishaji wa *Clinker* utaongezeka mara nne (4) na kufikia tani 1,220,000 kutoka tani 305,000 kwa mwaka; Kuongezeka kwa uzalishaji wa saruji kwa asilimia 60 hadi kufikia tani 1,680,000 kutoka tani 1,050,000 kwa mwaka; Kuwezesha umiliki wa viwanda vikubwa kuwa mikononi mwa watanzania; Kuongeza ajira; na Kuongezeka kwa mauzo nje ya nchi. Kuimarika kwa uzalishaji baada ya

muungano huo kutaleta ushindani madhubuti kwa viwanda vikubwa vya saruji ambavyo vimelitawala soko kwa muda mrefu na kupatikana kwa unafuu wa bei ya saruji.

30. ***Mheshimiwa Spika;*** Vile vile, Wizara ilifanikiwa kutoa uamuzi wa mwisho wa kuiruhusu kampuni ya *Tanzania Portland Cement Plc* (Twiga Cement) na *Tanga Cement Plc* kuungana kwa lengo la kuongeza uzalishaji na kuboresha ufanisi wa kiwanda cha *Tanga Cement Plc* ambacho kilikuwa na historia ya kujiendesha kwa hasara kwa kipindi cha miaka mitano mfululizo (2015-2021). Kwa sasa, kiwanda cha *Tanzania Portland Cement PLC* kinajitosheleza kwa malighafi ya *clinker*, hakihitaji kuagiza kutoka nje ya nchi kwa kuwa kinatumia malighafi hiyo kutoka kiwanda cha *Tanga Cement PLC.* Kwa miaka mitatu (3) iliyopita kiwanda hicho kiliagiza *clinker* wastani wa tani 321,000 kwa mwaka. Kufuatia muunganiko huo, hadi kufikia Machi, 2024, uzalishaji wa saruji kwa kampuni ya *Tanga Cement PLC* umeongezeka kutoka tani 980,000 mwaka 2021 hadi kufikia tani 1,200,000. Kuongezeka kwa uzalishaji kunapelekea kuimarika kwa ajira na makusanyo ya kodi yanayotokana na kukua kwa uzalishaji wa viwanda hivyo.

31. ***Mheshimiwa Spika;*** Sambamba na hilo*,* Serikali imeendelea kuweka mazingira mazuri kwenye sekta ya saruji kwa kutoza kodi ya asilimia 35 kwenye saruji inayoingia nchini kwa lengo la kuvilinda viwanda vya ndani. Aidha, Serikali inaendelea kuwahamasisha wazalishaji wa saruji kuongeza uzalishaji ili kupata tija na kuwa shindani katika masoko ya nje likiwemo Soko la Eneo Huru la Biashara Afrika (AfCFTA).

32. ***Mheshimiwa Spika;*** Viwanda vya saruji nchini vinazalisha Clinker ambayo ni malighafi muhimu sana kwa ajili ya kutengeneza bidhaa ya saruji. Viwanda hivi vina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha malighafi ya *clinker* tani 7,564,564 kwa mwaka ambapo mahitaji ya soko la saruji nchini, ni sawa na tani 6,000,000 za malighafi ya *clinker*. Hivyo, kuna ziada ya *clinker* ipatayo tani 1,564,564 kwa mwaka. Kwa mwaka 2023, uzalishaji

halisi wa *clinker*, ulikuwa na ziada ya tani 652,929 ambapo ziada hiyo iliuzwa katika nchi za DRC, Rwanda, Uganda, Malawi, Zambia na Msumbiji.

E. Viwanda vya Nguo na Mavazi

33. ***Mheshimiwa Spika;*** Sekta ya nguo na mavazi ina jumla ya viwanda nane (8) vinavyofanya kazi. Viwanda hivyo na mahali vilipo ni: *21 Century Textile Mills Ltd* (Morogoro), *Sunflag Textiles Ltd* (Arusha), Mwatex (2001) Ltd (Mwanza), Namera Textiles Mills (DSM), *NIDA Textiles Mills Ltd* (DSM), *A to Z Textile Mills Ltd* (Arusha), *Manzava Fabrics & Production Ltd* (Morogoro) na *Tanzania Touku Garments* (DSM). Bidhaa zinazozalishwa na viwanda hivyo ni pamoja na khanga, vitenge, fulana, vyandarua, blanketi, vitambaa vya pamba (linen), nyuzi, shuka, mavazi, suruali za *jeans* (men's jeans) na nguo za michezo.

34. ***Mheshimiwa Spika;*** Viwanda vya nguo vina uwezo uliosimikwa wastani wa kusokota nyuzi (spinning) tani 66,552 kwa mwaka; kuseketa vitambaa (weaving) mita milioni 145 kwa mwaka; kufuma vitambaa (knitting) tani 7,920 kwa mwaka na uwezo wa kutengeneza nguo tofauti tofauti milioni 43 kwa mwaka. Kwa mwaka 2023/2024, viwanda hivyo vimezalisha nyuzi tani 46,586.4 (70%), vimeseketa vitambaa mita milioni 79.75 (55%), vimefuma vitambaa tani 7,128 (90%) na kutengeneza nguo tofauti milioni 98. Ongezeko la kutengeneza nguo limetokana na utumiaji wa vitambaa vya pamba vilivyotengenezwa na viwanda vyetu pamoja na kutumia vitambaa vya polista (polyester fabric) kutoka nje. Bidhaa zinazozalishwa na viwanda hivyo zinauzwa nchini, kwenye nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki, Afrika Kusini, Ulaya, Canada na Marekani kupitia Sheria ya Fursa ya Ukuaji wa Biashara Afrika (Afica Growth and Opportunity Act - AGOA). Viwanda hivyo vimetoa ajira za moja kwa moja 15,300 na ajira zisizo za moja kwa moja 45,000.

35. ***Mheshimiwa Spika;*** Viwanda vya nguo na mavazi vimekuwa vikikabiliana na changamoto mbalimbali zikiwepo; gharama kubwa za kununua pamba kwa wakati mmoja kutokana na upatikanaji wake wa msimu, udanganyifu unaofanywa na wafanyabiashara wasiokuwa waaminifu, bei kubwa ya nishati ya umeme na uchakavu wa mitambo. Katika kukabiliana na changamoto hizo, Serikali inaendelea kusaidia sekta binafsi kwa kutekeleza sera zinazolenga kushughulikia vikwazo mbalimbali vya kuendeleza sekta hiyo. Vile vile, Serikali imeondoa Ushuru wa Forodha katika maeneo mbalimbali kwenye malighafi, vipuri na mashine zinazotumika katika kutengeneza nguo na viatu vya ngozi; na imefuta Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT).

F. Viwanda vya Mafuta ya Kula

36. ***Mheshimiwa Spika;*** Tanzania ina jumla ya viwanda vya kusindika mafuta ya kula 789. Kati ya hivyo, 17 ni viwanda vikubwa na vya kati; na 772 ni vidogo na vidogo sana. Viwanda vidogo na vidogo sana vinatumia asilimia 20 ya uwezo wake wa kusindika mbegu, wakati viwanda vikubwa na vya kati vinatumia asilimia kati ya 25 na 40 ya uwezo uliosimikwa. Aidha, viwanda hivyo vinazalisha tani 205,000 za mafuta ambapo tani 180,000 ni mafuta ya alizeti na tani 25,000 ni mafuta ya mawese na pamba. Mahitaji ya mafuta ya kula nchini ni zaidi ya tani 600,000 kwa mwaka na tani 395,000 huagizwa ili kutosheleza mahitaji ya ndani. Viwanda hivyo vinazalisha chini ya uwezo wake kutokana na kukosekana kwa malighafi ya mbegu bora za mafuta. Sekta hiyo imetoa ajira 5,136 za moja kwa moja na ajira 15,860 zisizo za moja kwa moja.

37. ***Mheshimiwa Spika;*** Serikali imeendelea kuweka mazingira mazuri kwa uwekezaji na hii imepelekea kuongezeka kwa Mikoa inayolima mbegu za mafuta ya kula nchini kutoka mikoa 15 hadi mikoa 19. Mikoa iliyoongezeka ni Tanga, Kilimanjaro, Arusha na Njombe. Hali hii inatokana na uhamasishaji wa programu ya kujitosheleza kwa mafuta ya kula nchini ambapo mikoa yenye uwezo wa kulima mbegu za mafuta imehamasishwa na kuanza kilimo hicho. Aidha, Serikali imeondoa

Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT) katika mafuta yaliyosafishwa yanayozalishwa na viwanda vya ndani kwa lengo la kupunguza bei ya mafuta ya kula ili yaweze kushindana na mafuta yanayotoka nje ya nchi. Vile vile, katika mwaka 2022 Serikali ilifanya Mabadiliko ya Sheria ya Ushuru wa Forodha na kupunguza ushuru wa uagizaji wa mafuta ghafi ya chikichi (Crude Palm Oil) kutoka asilimia 25 hadi 0. Lengo la mapendekezo hayo lilikuwa ni kusaidia viwanda vya ndani vinavyochakata mafuta ya chikichi (Crude Palm Oil) vipate malighafi na kusaidia upatikanaji wa bidhaa hiyo kwa bei nafuu.

G. Viwanda vya Chuma na Bidhaa za Chuma

38. ***Mheshimiwa Spika;*** Tanzania ina jumla ya viwanda 28 vya kuzalisha chuma na bidhaa za chuma. Viwanda hivyo vipo katika makundi mbalimbali yanayojumuisha nondo, mabati, mabomba, misumari, senyenge na kadhalika. Kati ya viwanda hivyo, viwanda 19 vinazalisha nondo na vina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha tani 1,299,240 kwa mwaka na uzalishaji halisi ni tani 900,000 kwa mwaka sawa na asilimia 82.8 ya uwezo uliosimikwa. Viwanda tisa (9) vilivyosalia vinazalisha bidhaa nyingine za chuma. Aidha, viwanda hivyo vimeajiri jumla ya wafanyakazi 25,358, kati ya hao wafanyakazi 4,169 ni ajira za moja kwa moja na wafanyakazi 21,189 wa ajira zisizo za moja kwa moja. Kwa ujumla katika kipindi cha mwaka 2022 hadi mwaka 2023, matumizi ya bidhaa za chuma nchini yameongezeka kutoka tani 1,000,000 hadi kufikia tani 1,200,000 kwa mwaka, ikiwa ni ongezeko la asilimia 20. Kwa upande wa viwanda vya nondo, hadi kufikia Machi, 2024, mahitaji ya nondo nchini kwa mwaka ni tani 605,369.6. Hivyo, uzalishaji huo hutosheleza mahitaji yote ya ndani na ziada kiasi cha tani 294,630.4 huuzwa katika nchi za DRC, Burundi na Rwanda.

H. Viwanda vya Mabati

39. ***Mheshimiwa Spika;*** Kwa upande wa mabati, Tanzania ina viwanda vikubwa viwili (2) vinavyozalisha bidhaa hiyo kuanzia hatua ya awali (intergrated). Viwanda hivyo ni ALAF na MMI

Steel vilivyoko mkoa wa Dar es Salaam vyenye uwezo uliosimikwa wa kuzalisha jumla ya tani 158,000 kwa mwaka na uzalishaji halisi ni tani 58,189 kwa mwaka sawa na asilimia 37 ya uwezo uliosimikwa. Sambamba na viwanda hivyo vikubwa, Tanzania ina viwanda vidogo zaidi ya 50 ambavyo hufanya kazi ya kuweka migongo na kukata mabati katika vipimo vya urefu unaotakiwa.

40. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha MMI kimefanya upanuzi ambao umewezesha kuzalisha mabati ya rangi (color roofing) kuanzia ngazi ya awali. Upanuzi huo ulihusisha ujenzi wa jengo na kusimika mitambo mipya ambayo ina uwezo wa kuzalisha mabati tani 50,000 kwa mwaka. Vile vile, viwanda vya Lodhia na ALAF vipo katika hatua ya upanuzi utakaowezesha pia kuzalisha mabati ya rangi. Kiwanda cha Lodhia kinatarajia kukamilisha upanuzi mwezi Julai, 2024 na pindi kitakapokamilika kitazalisha mabati tani 75,000 kwa mwaka. Aidha, kwa upande wa kiwanda cha ALAF, upanuzi utakamilika mwezi Desemba, 2024 na kuzalisha tani 70,000 za mabati ya rangi. Kwa ujumla upanuzi wa viwanda hivyo unategemea kutoa ajira zaidi ya 10,000.

I. Viwanda vya Mbolea

41. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika kuhakikisha kuwa nchi yetu inaondokana na utegemezi wa kuagiza mbolea kutoka nje ya nchi, Wizara imeendelea kuhamasisha ujenzi wa viwanda vya mbolea ambapo hadi kufikia mwezi Machi, 2024, Tanzania ina jumla ya viwanda 24 **(Jedwali Na. 1).** Kati ya viwanda hivyo, viwili (2) ni vikubwa ambavyo ni Minjingu na *Intracom Fertilizer Limited*; kimoja (1) ni cha kati; na vilivyosalia (21) ni viwanda vidogo ambavyo hufanya kazi ya kuchanganya mbolea (Blending)

42. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha mbolea cha *Itracom Fertilizer Limited* kilichopo eneo la Nala jijini Dodoma kimesimika mitambo miwili (2) iliyo na uwezo wa kuzalisha tani 400,000 za mbolea kwa mwaka. Vile vile, kiwanda kina mitambo mitatu (3) ambayo ipo katika hatua ya kufungwa na itakamilika mwezi Juni, 2024. Kiwanda kimetoa ajira 1,000 katika ujenzi na uzalishaji kwa

pamoja. Ajira za moja kwa moja ni 393 na zisizo za moja kwa moja ni 607. Usimikaji mitambo yote ukikamilika kiwanda kitatoa ajira za moja kwa moja 3,000 na ajira zisizo za moja kwa moja 8,000. Kiwanda hicho kinategemea kuwekeza kiasi cha shilingi bilioni 463.1 na kitakuwa na uwezo wa kuzalisha mbolea tani 1,000,000 na chokaa tani 300,000 kwa mwaka.

43. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha mbolea cha Minjingu kipo katika eneo la Minjingu katika Mkoa wa Manyara. Kiwanda kimewekeza mtaji kiasi cha shilingi bilioni 50 na kina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha tani 100,000 za mbolea aina ya *Phosphate* kwa mwaka. Hata hivyo, kwa sasa kiwanda kinazalisha tani 50,000 na kimetoa ajira 175 za moja kwa moja na ajira 560 zisizo za moja kwa moja. Aidha, kwa sasa kiwanda kipo kwenye hatua za mwisho za kuongeza upanuzi na usimikaji wa mitambo zaidi ya kuzalisha mbolea aina ya NPK yenye uwezo wa kuzalisha tani 150,000 na kufanya jumla ya uwezo wa uzalishaji kufikia tani 250,000 kwa mwaka 2025.

44. ***Mheshimiwa Spika;*** Kwa sasa mahitaji ya mbolea ni tani 1,000,000 ambapo zaidi ya asilimia 60 ni mbolea ya chumvi chumvi ambayo huagizwa kutoka nje ya nchi. Kwa ujumla uzalishaji wa mbolea nchini unaendelea kuimarika ambapo hadi kufikia mwaka 2025 uzalishaji unatarajiwa kuwa tani zaidi ya 1,000,000 kwa mwaka. Malighafi zinazotumika kuzalisha mbolea katika viwanda vyetu hupatikana hapa nchini na nyingine huagizwa kutoka nje ya nchi hususan mbolea ya chumvi chumvi. Aidha, ili kupunguza uagizaji wa mbolea nje ya nchi, Serikali inaendelea na jitihada za kutafuta mwekezaji mahiri atakayeweza kutumia gesi asilia kuzalisha mbolea ya chumvi chumvi.

45. ***Mheshimiwa Spika;*** Kujengwa kwa viwanda vipya pamoja na upanuzi wa viwanda vya zamani ni ushuhuda tosha kwamba imani ya wawekezaji kwenye eneo la viwanda imeongezeka. Na haya ni majibu ya jitihada za kuboresha mazingira ya uwekezaji na ufanyaji biashara zinazofanywa na Serikali ya Awamu ya Sita chini ya Jemedari wetu Dkt. Samia

Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Hakika kazi yake ni njema sana na anastahili pongezi na tuzo ya heshima. Hongera sana Mheshimiwa Rais wetu.

2.2. Biashara

46. ***Mheshimiwa Spika***; Tanzania ina fursa mbalimbali za masoko ya kuuza mazao na bidhaa zinazozalishwa. Katika kutumia fursa hizo, Wizara imeendelea kushiriki majadiliano ya biashara baina ya Nchi na Nchi (Bilateral), Kikanda (*Regional*) na Kimataifa (*Multilateral*) lengo likiwa ni kupanua wigo wa fursa za masoko yenye masharti nafuu ya bidhaa na huduma na kuvutia biashara nchini. Katika mwaka 2023/2024 mwenendo wa biashara ulikuwa kama ifuatavyo:-

A. Soko la Ulaya

47. ***Mheshimiwa Spika;*** Mwaka 2023, thamani ya mauzo ya bidhaa kwenda katika Soko la Ulaya iliongezeka hadi kufikia shilingi trilioni 3.836 kutoka shilingi trilioni 2.446 mwaka 2022, sawa na ongezeko la asilimia 56.8 **(Jedwali Na. 2).** Ongezeko hilo limechangiwa na kuongezeka kwa mauzo ya bidhaa za kilimo na viwandani kwenda katika nchi hizo. Aidha, uagizaji wa bidhaa kutoka Jumuiya ya Ulaya ulipungua kwa asilimia 8.1 hadi shilingi trilioni 4.045 mwaka 2023 ikilinganishwa na shilingi trilioni 4.404 kwa mwaka 2022. Upungufu huo ulitokana na kupungua kwa mahitaji ya bidhaa za viwandani na mitaji kutokana na kuongezeka kwa uzalishaji wa bidhaa zilizokuwa zinaagizwa kutoka Soko la Ulaya ikiwemo vilainishi vya magari.

B. Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC)

48. ***Mheshimiwa Spika;*** Mwaka 2023, Tanzania iliendelea kuboresha mahusiano ya kibiashara na nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC). Katika kipindi hicho, thamani ya bidhaa zilizouzwa kwenye soko hilo ilikuwa shilingi trilioni 3.022 ikilinganishwa na shilingi trilioni 3.415 mwaka 2022 ikiwa ni

upungufu wa asilimia 16.6 **(Jedwali Na. 3).** Hali hiyo imechangiwa na kupungua kwa mauzo ya bidhaa za kilimo, hususan kahawa, chai, mahindi, ngano, mchele, mbogamboga na bidhaa za viwandani zikiwemo vigae, na saruji. Kupungua kwa mauzo, mfano kahawa kumesababishwa na Tanzania kuuza bidhaa husika moja kwa moja kwenye masoko ya nje tofauti na ilivyokuwa awali ambapo bidhaa hiyo iliuzwa kupitia nchi ya Kenya. Vile vile, kuongezeka kwa mahitaji ya ndani kwa bidhaa za ujenzi ikiwemo vigae, saruji, chuma na bidhaa za chuma.

49. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2023, bidhaa zenye thamani ya shilingi trilioni 1.34 ziliagizwa kutoka Jumuiya ya Afrika Mashariki ikilinganishwa na bidhaa zenye thamani ya shilingi trilioni 1.48 mwaka 2022, sawa na upungufu wa asilimia 9. Upungufu huo umechangiwa na kuongezeka kwa uzalishaji wa bidhaa za viwandani nchini na kusababisha kupunguza manunuzi ya bidhaa za viwandani kutoka nchi za jirani ambazo ni wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki.

C. Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (SADC)

50. ***Mheshimiwa Spika;*** Mwaka 2023, thamani ya bidhaa zilizouzwa katika soko la Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (SADC) ilikuwa ni shilingi trilioni 4.422 ikilinganishwa na shilingi trilioni 4.614 mwaka 2022 sawa na upungufu wa asilimia 4.1 **(Jedwali Na. 4).** Upungufu huo umetokana na kuongezeka kwa mahitaji ya bidhaa hizo katika soko la ndani kwa bidhaa zilizokuwa zikiuzwa katika soko hilo ikiwemo chuma na bidhaa za chuma, pamba, vigae na saruji. Vile vile, bidhaa zilizouzwa kwa wingi katika soko hilo ni pamoja na madini, chai, parachichi, vioo vya kujengea, kahawa, vyandarua, sabuni na mafuta ya kupaka. Aidha, kwa mwaka 2023, bidhaa zilizoagizwa kutoka SADC zilikuwa na thamani ya shilingi trilioni 2.01 ikilinganishwa na shilingi trilioni 1.411 mwaka 2022.

D. Bara la Asia

51. ***Mheshimiwa Spika;*** Mwaka 2023, thamani ya mauzo ya bidhaa kwenda nchi za Bara la Asia hususan kwa nchi za China, India, Japan na Umoja wa Falme za Kiarabu (UAE) ilikuwa shilingi trilioni 7.486 ikilinganishwa na shilingi trilioni 10.948 mwaka 2022 sawa na upungufu wa asilimia 31.6. Vile vile, katika kipindi husika, uagizaji wa bidhaa kutoka nchi za Bara la Asia ulikuwa na thamani ya shilingi trilioni 21.528 ikilinganishwa na shilingi trilioni 23.324 mwaka 2022, sawa na upungufu wa asilimia 7.7. Upungufu huo ulitokana na kupungua kwa bidhaa za mitaji na bidhaa za kawaida zilizokuwa zikiagizwa kutoka Bara la Asia.

E. Soko la Marekani Kupitia Mpango wa AGOA

52. ***Mheshimiwa Spika;*** Mwaka 2023, mauzo ya bidhaa za Tanzania kwenda Marekani kupitia mpango wa AGOA yalikuwa jumla ya shilingi bilioni 205.824 ikilinganishwa na shilingi bilioni 192.256 kwa mwaka 2022, sawa na ongezeko la asilimia 7.06 **(Jedwali Na. 5).** Ongezeko hilo limesababishwa na kuongezeka kwa uzalishaji wa bidhaa za nguo na mavazi zinazouzwa kwenye soko hilo. Katika jitihada za kutumia zaidi fursa ya soko la AGOA, Tanzania imeomba kuongezewa miaka 10 baada ya ukomo wa mpango wa AGOA ambao unaisha mwaka 2025.

F. Soko la Eneo Huru la Biashara la Afrika (AfCFTA)

53. ***Mheshimiwa Spika;*** Biashara ya ndani ya Afrika imeendelea kukua siku hadi siku kutokana na kuanza kwa utekelezaji wa Mkataba wa Eneo Huru la Biashara la Afrika (AfCFTA) mwezi Januari, 2021. Kupitia mkataba huo, nchi zimeanza kuondoleana vikwazo vya kibiashara vya kiushuru na visivyokuwa vya kiushuru. Aidha, katika kujipanga kukuza biashara ndani ya Bara la Afrika, Wizara imekamilisha Mkakati wa Kitaifa kwa ajili ya kutekeleza mkataba huo. Kupitia mkakati huo, Wizara imeunda kamati ya kitaifa ya utekelezaji wa mkataba wa

AfCFTA. Sambamba na hilo, Wizara kwa kushirikiana na vyama vya wafanyabiashara na wadau mbalimbali wa maendeleo, imeendelea kutoa mafunzo, warsha na semina kwa wafanyabishara na wajasiriamali kuhusu fursa za soko hilo.

54. ***Mheshimiwa Spika;*** Kupitia fursa hiyo, jumla ya makampuni 11 ya Tanzania yameweza kuuza bidhaa zake katika nchi mbalimbali za Afrika kupitia mkataba huo kwa kutumia cheti cha uasili wa bidhaa cha AfCFTA ambapo, jumla ya vyeti 24 vimeweza kutolewa kwa Kampuni hizo. Bidhaa ambazo zimeuzwa kwa wingi kupitia vyeti hivyo ni nyuzi za katani tani 426.4 kwenda nchi za Nigeria, Ghana, Morocco na Misri, kahawa tani 273.3 kwenda nchini Algeria na tumbaku tani 21.1 kwenda Nigeria. Faida zilizopatikana kwa wafanyabiashara hao ni kuweza kuuza bidhaa zao kwa kutozwa ushuru pungufu ikilinganishwa na ilivyokuwa awali. Wizara inaendelea kuwahamasisha wafanyabiashara kutumia fursa ya soko hilo kubwa kuweza kuuza bidhaa zao na kuongeza uzalishaji.

2.3. Mwenendo na Bei za Bidhaa Muhimu za Viwandani

55. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeendelea kukusanya na kuchambua taarifa za mwenendo wa bei za bidhaa za viwandani, hususan bidhaa za mabati, nondo na saruji na kutoa taarifa kwa umma kuhusu mwenendo wa bei za bidhaa hizo tarehe 15 ya kila mwezi. Taarifa hizo hutangazwa katika vyombo vya habari vikiwemo redio, magazeti na pia husambazwa kupitia tovuti ya Wizara. Lengo ni kuwawezesha wadau mbalimbali ikiwa ni pamoja na watumiaji wa bidhaa hizo kupata taarifa za bei za bidhaa zitakazowasaidia kufanya ulinganifu wanapotaka kununua bidhaa hizo na hatimaye kufanya maamuzi sahihi.

56. ***Mheshimiwa Spika;*** Bei ya wastani ya saruji nchini kwa kipindi cha kuanzia Julai, 2023 hadi Machi, 2024 unaonesha kuwa bei ya saruji aina ya 32.5N ilikuwa ni shilingi 18,996 kwa mfuko wa kilo 50. Vile vile, bei ya wastani ya saruji aina ya 42.5N katika kipindi hicho ilikuwa ni shilingi 20,232 kwa mfuko wa kilo 50.

57. ***Mheshimiwa Spika;*** Kwa upande wa bidhaa za nondo, hususan nondo za mm 10 na mm 12 ambazo ndizo zinatumiwa na wananchi wengi nchini, bei ya wastani ya nondo ya mm 10 nchini kwa kipindi cha kuanzia Julai, 2023 hadi Machi, 2024 ilikuwa ni shilingi 19,542 kwa nondo, wakati bei ya wastani ya nondo mm 12 kwa kipindi hicho ilikuwa ni shilingi 24,800.

58. ***Mheshimiwa Spika;*** Kwa upande wa bati nyeupe geji 30 na geji 28, bei ya wastani ya bati hizo kwa kipindi cha kuanzia Julai, 2023 hadi Machi, 2024 ilikuwa ni shilingi 24,021 na shilingi 34,095 kwa bati mtawalia.

2.4. Mchango wa Sekta ya Viwanda na Biashara Nchini

59. ***Mheshimiwa Spika;*** Mchango wa Sekta ya Viwanda katika Pato la Taifa kwa mwaka 2023 ulikuwa asilimia 7.0 ikilinganishwa na asilimia 7.1 mwaka 2022**.** Aidha, ukuaji wa Sekta ya Viwanda ulikuwa asilimia 4.3 mwaka 2023 ikilinganishwa na asilimia 4.2 mwaka 2022.

60. ***Mheshimiwa Spika;*** Mchango wa Sekta ya Biashara katika Pato la Taifa kwa mwaka 2023 ulikuwa asilimia 8.3 ikilinganishwa na asilimia 8.2 mwaka 2022. Aidha, kasi ya ukuaji wa Sekta ya Biashara ilikuwa asilimia 4.3 mwaka 2023 ikilinganishwa na asilimia 3.9 mwaka 2022. Ukuaji huo umechangiwa na uboreshaji wa mazingira ya ufanyaji biashara.

3. MIKAKATI INAYOSIMAMIWA NA WIZARA

61. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara inasimamia mikakati mbalimbali ambayo inaiwezesha kufikia malengo yake. Hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa mikakati hiyo ni kama ifuatavyo:-

i. Mkakati wa Kitaifa wa Utekelezaji wa Mkataba wa Eneo Huru la Biashara Afrika wa Mwaka 2023

62. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imekamilisha Mkakati wa Kitaifa wa Utekelezaji wa Mkataba wa Eneo Huru la Biashara Afrika wa mwaka 2023. Zoezi linaloendelea kwa sasa ni ukamilishaji wa Hadidu za Rejea za Kamati ya Kitaifa itakayosimamia utekelezaji wa Mkakati huo ambazo zinatarajiwa kukamilika mwanzoni mwa mwezi Juni, 2024. Lengo la Mkakati ni kuweka mazingira mazuri ya biashara nchini ili kuhakikisha wafanyabiashara na wawekezaji wa kitanzania wanatumia ipasavyo fursa za biashara zilizopo katika soko la Eneo Huru la Biashara Afrika pamoja na kuendelea kutoa elimu kwa wafanyabiashara kuhusu fursa mbalimbali za soko hilo.

ii. Mkakati wa Taifa wa Biashara Mtandao wa Mwaka 2024/2025 – 2029/2030 (National E-Commerce Strategy)

63. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika kuhakikisha tunaenda sambamba na maendeleo na mabadiliko yanayotokea duniani katika nyanja ya biashara, Wizara inaendelea na ukamilishwaji wa Mkakati wa Taifa wa Biashara Mtandao *(National E-Commerce Strategy).* Lengo la mkakati huo ni kuwezesha zaidi Watanzania kufanya biashara kwa njia ya mtandao pamoja na kuweka mazingira rafiki na salama ya kufanya biashara kwa njia ya mtandao. Faida za kuwa na Mkakati huo ni pamoja na: Kuwa na mfumo wa Biashara Mtandao ulio salama na wenye kuaminika kwa Watanzania na wadau wengine; Kuongezeka kwa mchango wa biashara mtandao katika Pato la Taifa; Kuongezeka kwa teknolojia wezeshi za mawasiliano na biashara kwa njia ya

mtandao; na Kuongezeka kwa jamii yenye maarifa katika masuala ya biashara kwa njia ya mtandao na hivyo kukuza fursa ya ajira ndani na nje ya nchi. Mkakati huo utahusisha maeneo makuu matano (5) ambayo ni:- Miundombinu ya TEHAMA na Huduma za Mawasiliano ya Simu; Mfumo wa Malipo ya Kimtandao; Usafirishaji na Uchukuzi; Maendeleo katika Ujuzi na Maarifa; na Masuala ya Kisera na Kisheria. Rasimu ya Mkakati huo imekamilika na hatua iliyopo ni kupata maoni ya wadau.

4. UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA 2023/2024

64. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2023/2024, Wizara imeendelea kutekeleza maeneo ya kipaumbele ikiwemo kuendeleza miradi ya Kielelezo ya Makaa ya Mawe – Mchuchuma na Chuma cha Liganga; Magadi Soda Engaruka; Kuendeleza Kiwanda cha Kilimanjaro Machine Tools -KMTC; Kuratibu majadiliano baina ya nchi na nchi, kikanda na kimataifa; na Kuboresha mazingira ya biashara. Maeneo mengine ya kipaumbele ni: Kutafuta masoko ya bidhaa za Tanzania; Kuendeleza mitaa ya viwanda; Kukuza na kuboresha hali ya ushindani sokoni, ubunifu, urasimishaji wa biashara, uhawilishaji na ukuzaji wa teknolojia.

4.1. Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka 2023/2024

4.1.1. Fedha Zilizoidhinishwa

65. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2023/2024 Wizara ya Viwanda na Biashara kupitia Fungu 44 iliidhinishiwa jumla ya shilingi 92,348,837,623. Kati ya fedha hizo, shilingi 66,698,567,623 ziliidhinishwa kwa ajili ya matumizi ya kawaida fedha hizo zinajumuisha shilingi 9,254,956,938 za Matumizi Mengineyo (OC) na shilingi 57,443,610,685 za Mishahara. Aidha, shilingi 25,650,270,000 ni kwa ajili ya kutekeleza miradi ya maendeleo.

4.1.2. Fedha Zilizopokelewa

a) Fedha za Matumizi ya Kawaida

Mheshimiwa Spika; Hadi kufikia mwezi Machi, 2024, Wizara ilipokea na kutumia jumla ya shilingi 50,376,084,589.17, sawa na asilimia 76.03 ya Bajeti iliyoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya matumizi ya kawaida. Kati ya fedha hizo, shilingi 7,069,975,635.15 kwa ajili ya Matumizi Mengineyo (OC), sawa na

asilimia 79.09 na shilingi 43,306,108,954.02 kwa ajili ya Mishahara sawa na asilimia 75.56 ya fedha zilizotengwa.

b) Fedha za Maendeleo

66. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia mwezi Machi, 2024 Wizara ilipokea jumla ya shilingi 9,770,269,727.63 kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo sawa na asilimia 38.09 ya fedha zilizotengwa.

4.2. Utekelezaji wa Mipango

4.2.1. Maendeleo ya Viwanda

A. Tathmini ya Sekta Ndogo ya Mkonge

67. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imefanya utafiti katika sekta ndogo ya mkonge kwa lengo la kupima ufanisi wa viwanda vilivyoko katika sekta ndogo hiyo. Matokeo ya utafiti huo yamebaini uwepo wa viwanda 56 vinavyosindika mkonge kupata nyuzi (singa); kuongezeka kwa uzalishaji wa singa kutoka tani 36,379.08 mwaka 2019 hadi tani 56,732.70 mwaka 2023; na uwepo wa viwanda sita (6) vinavyozalisha bidhaa za mkonge (magunia, mazulia na kamba). Viwanda hivyo ni TPM 1998, *Sisalana Tanzania Company Ltd (cordage), Ubena Spinning Mill, Amboni Spinning Mill, Winafr company Ltd,* na *Tanga Sisal Spinning Mills.* Vile vile, tathmini imebaini viwanda hivyo sita (6) vina uwezo uliosimikwa wa kuzalisha jumla ya tani 48,760 za bidhaa za mkonge. Aidha, katika miaka mitano (5) iliyopita viwanda hivyo vilizalisha jumla ya tani 24,792 ya bidhaa za mkonge.

68. ***Mheshimiwa Spika;*** Mwenendo wa mauzo ya nyuzi (singa) unaonesha kuwa, nyuzi huuzwa zaidi nje ya nchi ikilinganishwa na biashara ya ndani. Biashara ya ndani ni wastani wa tani 12,947.86 kwa mwaka ikilinganishwa na tani 26,737.60 za mauzo ya nje ambapo wastani wa mapato ya biashara ya ndani kwa mwaka ni shilingi bilioni 39.76 ikilinganishwa na shilingi bilioni 105.41 kwa mauzo nje ya nchi. Sekta ya mkonge kwa ujumla

wake imechangia kutoa ajira 1,904,293.

B. Kuwezesha Uanzishwaji wa Viwanda Vipya na Kongani za Viwanda

69. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika jitihada za kuendelea kuongeza uzalishaji wa bidhaa viwandani, Wizara inaratibu uanzishwaji wa Kongani za Viwanda na Maeneo Maalum ya Kiuchumi kama ifuatavyo:-

i. Kongani ya Viwanda ya Kwala-Pwani

70. ***Mheshimiwa Spika***; Wizara imewezesha uratibu wa ujenzi wa kongani iliyopo katika eneo la Kwala Mkoa wa Pwani ambapo kunatarajiwa kuwa na viwanda 202 pindi ujenzi utakapokamilika. Katika hatua ya awali ya ujenzi ambayo inahusisha ekari 500 kati ya 2,500, ujenzi uliokamilika ni pamoja na barabara kuu ya ndani, jengo la utawala ambalo litakuwa na Taasisi za Serikali (*one stop centre*), jengo la zimamoto, jengo la hosteli, majengo mawili ya viwanda na jengo la kufundishia mafundi. Ujenzi unaoendelea kwa sasa ni pamoja na majengo mawili (2) ya viwanda ambayo yamekamilika kwa asilimia zaidi ya 50. Aidha, ujenzi wa umeme mkubwa (50 MW) umefikia asilimia 60 ambapo nguzo tayari zimesimikwa na kwasasa uvutaji wa nyaya za umeme unaendelea.

71. ***Mheshimiwa Spika***; Katika Kongani hiyo, tayari viwanda viwili (2) vimeanza uzalishaji ambavyo ni kiwanda cha nguo cha *House of Garments* kilichoajiri wafanyakazi 50. Kiwanda cha pili ni cha vipodozi *KVS Chemicals* ambacho kina jumla ya wafanyakazi 25. Mwekezaji ambaye ni *Sino Tan* anatarajia kukamilisha ujenzi wote wa kongani ifikapo mwaka 2027.

ii. *Kongani ya Kisasa ya Viwanda (Modern Industrial Park) – Pwani*

72. ***Mheshimiwa Spika;*** Mradi wa Kongani ya Kisasa ya Viwanda ulianza kujengwa mwezi Julai, 2023 katika eneo la ekari 1,077 huko Disunyara/Kikongo, Wilaya ya Chalinze. Pindi ujenzi utakapokamilika unatarajiwa kugharimu jumla ya shilingi trilioni 3.5. Eneo hilo limegawanywa katika viwanja 210, ambapo viwanja 202 ni kwa ajili ya viwanda, viwanja viwili (2) ni kwa ajili ya vituo vya umeme, viwanja viwili (2) ni vya maeneo ya biashara, viwanja vitatu (3) ni kwa ajili ya huduma za jamii na kiwanja kimoja (1) ni kwa ajili ya bandari kavu na eneo lililobaki ni kwa ajili ya miundombinu ya barabara. Hadi kufikia Machi, 2024 viwanja vilivyouzwa kwa ajili ya ujenzi wa viwanda ni 10 na viwanja vilivyoshikiliwa vikisubiri kusainiwa kwa mikataba ni 24. Aidha, wawekezaji watatu (3) wamekamilisha hatua za awali za ujenzi ambazo ni Tathmini ya Athari za Mazingira (EIA) na michoro.

iii. *Kuendelea na Ujenzi wa Miundombinu ya Msingi katika Kongani ya Viwanda – TAMCO*

73. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeendelea kufanya uboreshaji wa miundombinu katika Kongani ya TAMCO – Kibaha linalosimamiwa na NDC yenye ukubwa wa ekari 182.893 sawa na mita za mraba 741,143 ambapo ekari 115 sawa na asilimia 63 ya eneo lote zimekodishwa kwa wawekezaji saba (7). Eneo hilo lina viwanda vinne (4) vinavyoendelea na uzalishaji ambavyo ni:- Kiwanda cha *Tanzania Biotech Company Limited* kinachozalisha bidhaa za kibiolojia; Kiwanda cha *Hester Bioscience Limited* kinachozalisha Chanjo za Wanyama; Kiwanda cha *Global Packing Limited* kinachozalisha Vifungashio; na Kiwanda cha *GF Vehicle Assemblers Limited* kinachounganisha magari. Viwanda hivyo, vimezalisha ajira za moja kwa moja 329 na zisizo za moja kwa moja 658.

74. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imekamilisha ujenzi wa barabara yenye urefu wa mita 230 kwa kiwango cha lami. Barabara zilizoboreshwa zimefikia urefu wa kilomita 1.53 kati ya kilomita 4.5 ndani ya eneo la TAMCO. Maboresho hayo yamesaidia kupunguza adha ya uharibifu wa barabara hasa katika kipindi cha mvua. Aidha, kutokana na uboreshaji wa miundombinu, wawekezaji wapya watatu (3) ambao ni Kampuni ya TATA wameanza kujenga Kiwanda kikubwa cha Kuunganisha Magari na Mitambo; na Kampuni za *New Force na Fortes Energies* ambazo zimeanza ujenzi wa miundombinu ya huduma wezeshi zikiwemo Kituo cha mafuta kwa ajili ya viwanda na magari makubwa na kituo cha biashara ambacho kitakuwa na huduma mbalimbali zikiwemo za kibenki.

4.2.2. Viwanda Vidogo na Biashara Ndogo

A. Kutunisha Mtaji wa Mfuko wa Wajasiriamali Wananchi (NEDF)

75. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2024 Wizara kupitia Mfuko wa Wajasiriamali Wananchi (NEDF) imeweza kutoa jumla ya mikopo 956 yenye thamani ya shilingi bilioni 2.3 kwa riba ya asilimia 9. Asilimia 51 ya mikopo hiyo ilitolewa kwa wanawake na asilimia 28 ilitolewa kwa miradi ya vijijini. Vile vile, Wizara iliweza kuwaunganisha wajasiriamali wawili (2) kupitia Mfuko wa Dhamana wa Serikali (CGS) na kupata mikopo minne (4) yenye thamani ya shilingi milioni 120 na kutengeneza ajira 12 kupitia Benki ya CRDB. Aidha, kupitia programu ya SANVN, SIDO, Azania Bank, NSSF, VETA na NEEC waliingia Hati ya Makubaliano mwaka 2020. Kupitia makubaliano hayo, wanufaika wa SIDO katika sekta ya viwanda wanaohitaji mikopo wanaunganishwa na Benki ya Azania na kupata mkopo kuanzia shilingi milioni 8 hadi milioni 500. Hivyo, mikopo 11 yenye thamani ya shilingi bilioni 1.3 ilitolewa kupitia Azania Benki na kutengeneza ajira 103 katika mwaka 2023/2024.

B. Wajasiriamali Walioelelewa na Kukua Kupitia SIDO

76. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeendelea na jitihada za kuwalea na kuwakuza wajasiriamali kupitia SIDO. Hadi kufikia Machi, 2024 kulikuwa na jumla ya wajasiriamali watano (5) waliolelewa na kukua kupitia SIDO. Wajasiriamali hao ni wamiliki wa Kiwanda cha *Akross Ltd* – Mtwara; Kiwanda cha Kigoma *Tansoap Enterprises* – Kigoma; Kiwanda cha *Choice Coffee* – Kilimanjaro; Kiwanda cha *BAKEL Company Ltd- Dodoma na Kiwanda cha Double Natural Products - Mbeya*. Maelezo ya kila kiwanda ni kama ifuatavyo:-

i. Kiwanda cha Akross Ltd - Mtwara

77. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha Akross Ltd kilichopo Manispaa ya Mtwara Mikindani Wilaya ya Mtwara kinachojihusisha na ubanguaji Korosho kilianza uzalishaji mwaka 2018 kwa mtaji wa shilingi milioni 20 na kuajiri wafanyakazi 50 ambapo mauzo yake yalikuwa kiasi cha shilingi milioni 100 kwa mwaka. Aidha, kiwanda kimeendelea kulelewa na SIDO kwa kupewa jengo la kuzalishia bidhaa lenye ukubwa wa mita za mraba 300 na kuweza kukua. Kwa sasa, kiwanda kimeongezewa majengo kufikia ukubwa wa mita za mraba 1,150 pamoja na eneo la wazi kwa shughuli za ubanguaji wa korosho. Hadi kufikia Machi, 2024, Kiwanda hicho kilikuwa na mtaji wa shilingi milioni 400. Kiwanda kimeajiri wafanyakazi 350 (Wanaume 12 na wanawake 338) na kinazalisha tani 145 za korosho kwa mwaka. Kati ya tani zinazozalishwa, tani tano (5) huuzwa katika soko la ndani na tani 140 huuzwa soko la nje katika nchi za Misri, Kuwait, Dubai, Bahrain, Canada na Afrika ya Kusini. Mauzo ya kiwanda hicho kwa mwaka ni shilingi bilioni 1.5 kwa sasa.

ii. Kiwanda cha Kigoma Tansoap Enterprises - Kigoma

78. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha Kigoma *Tansoap Enterprises* kilichopo katika Mkoa wa Kigoma kinachojishughulisha na utengenezaji wa sabuni aina mbalimbali zikiwemo sabuni za mche na maji kilianzishwa mwaka 2006 kwa

mtaji wa shilingi milioni nne (4) na kutoa ajira za moja kwa moja (3) na ajira 12 zisizo za moja kwa moja ambapo mauzo yalikuwa shilingi milioni 35.16 kwa mwaka. Kiwanda kimesajiliwa na kupata nembo ya ubora kutoka Shirika la Viwango Tanzania (TBS) na hivyo kutanua wigo wake wa soko. Kutokana na jitihada hizo, hadi kufikia Machi, 2024 mauzo yameongezeka na kufikia kiasi cha shilingi milioni 114 kwa mwaka na kuongeza ajira kufikia wafanyakazi 11 wa kudumu na wa muda 37. Vile vile, bidhaa zinazozalishwa na kiwanda hicho huuzwa nchi ya Kenya na hivyo kupelekea kuchangia pato la nchi.

iii. Kiwanda cha Choice Coffee - Kilimanjaro

79. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha *Choice Coffee* kilichopo Wilaya ya Moshi, Mkoa wa Kilimanjaro kinachojishughulisha na utengenezaji wa Kahawa, kilianzishwa mwaka 2004 kwa mtaji wa shilingi laki 3 na kuajiri watu watatu (3) ambapo mauzo yalikuwa shilingi milioni mbili (2) kwa mwaka. Aidha, Kiwanda hicho kimeendelea kulelewa na SIDO na kuweza kukua ambapo hadi kufikia Machi, 2024, kiwanda kina mtaji wa shilingi milioni 70 na kuajiri wafanyakazi 20. Kiwanda kinazalisha tani mbili (2) kwa mwezi na kina mauzo ya shilingi milioni 384 kwa mwaka. Kati ya tani zinazozalishwa, tani 1.5 huuzwa soko la ndani na tani 0.5 huuzwa soko la nje katika nchi za Ulaya.

iv. Kiwanda cha *BAKEL Company Ltd-* Dodoma

80. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha *BAKEL Company Ltd* cha kutengeneza Mvinyo wa Zabibu kilichopo Wilaya ya Dodoma Mjini, kilianza mwaka 2019 kwa mtaji wa shilingi 500,000 na ajira za watu watatu (3) ambapo mauzo yake yalikuwa shilingi 600,000 kwa mwaka. Aidha, Kiwanda hicho kimeendelea kulelewa na SIDO na kuweza kukua na kufikisha mtaji wa shilingi milioni 340 na kuajiri wafanyakazi 63 kati ya hao, 31 ni wa ajira za moja kwa moja na 32 ni ajira zisizo za moja kwa moja. Vile vile, kiwanda hicho kinazalisha lita 60,000 kwa mwaka na kufanya mauzo ya shilingi milioni 385.2 ambapo lita 50,000 huuzwa soko la ndani na

lita 10,000 soko la nje katika nchi ya Kenya.

v. Kiwanda cha *Double Natural Products* - Mbeya

81. ***Mheshimiwa Spika;*** Kiwanda cha *Double Natural Products* kilichopo Mkoa wa Mbeya kinachojihusha na usindikaji wa unga wa mbegu za parachichi, vipodozi, mafuta ya nywele, mafuta ya kupaka na sabuni za kufulia kilianzishwa mwaka 2017 kwa mtaji wa shilingi 150,000 na kutoa ajira kwa wafanyakazi watatu (3) ambapo mauzo yake yalikuwa shilingi milioni 2 kwa mwaka. Aidha, kiwanda kimeendelea kulelewa na SIDO na kukua ambapo kwa sasa kiwanda kina mtaji wa shilingi milioni 50 na kuajiri wafanyakazi 25.

vi. Utoaji wa Mikopo Kupitia Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania kwa ajili ya Uongezaji Thamani Mazao ya Kilimo na Mifugo

82. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2024, Serikali kupitia Benki ya Maendeleo ya Kilimo (TADB) ilitoa mikopo ya shilingi bilioni 108.43 ili kuwezesha uanzishaji na uendelezaji wa viwanda vya uongezaji thamani wa mazao ya kilimo na mifugo nchini. Kati ya fedha hizo, shilingi bilioni 38.003 zilitolewa kwa ajili ya uwekezaji na shilingi bilioni 70.427 zilitolewa kwa ajili ya uendeshaji. Aidha, uwekezaji huo umeendelea kuwahakikishia masoko ya uhakika wakulima, wafugaji na wavuvi nchini.

83. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2024 jumla ya viwanda 37 vilikopeshwa na TADB. Mikopo iliyotolewa kwa njia ya moja kwa moja ilielekezwa kwenye maeneo yafuatayo;

i. Viwanda vya kukamua mafuta ya kula (oil seeds) ambapo mikopo ya shilingi bilioni 19.0 ilitolewa kwa viwanda vitatu (3) vilivyopo katika Mkoa wa Pwani na Singida;
ii. Viwanda vya mahindi na mpunga ambapo mikopo ya shilingi bilioni 22.7 ilitolewa kwenye viwanda 12 vilivyopo katika Mikoa ya Shinyanga, Katavi, Tabora, Kigoma, Ruvuma,

Pwani, Mbeya na Iringa;

iii. Viwanda vya nyama, maziwa na vyakula vya mifugo ambapo mikopo ya shilingi bilioni 7.0 ilitolewa kwenye viwanda sita (6) vilivyopo katika Mikoa ya Kilimanjaro, Pwani, Kagera na Dar es Salaam;
iv. Viwanda vya awali vya kuchambua zao la pamba (primary processing) ambapo mikopo ya shilingi bilioni 31.3 ilitolewa kwenye viwanda vitano (5) vilivyopo katika Mikoa ya Geita, Shinyanga, Mwanza na Simiyu; na
v. Viwanda vya awali vya kuchakata zao la kahawa (primary processing) ambapo mikopo ya shilingi bilioni 26.9 ilitolewa kwenye viwanda sita (6) vilivyopo katika Mikoa ya Kagera na Songwe.

84. ***Mheshimiwa Spika;*** Aidha, jumla ya shilingi bilioni 1.5 zilitolewa kwa njia ya moja kwa moja kusaidia viwanda vidogo vidogo vya uchakataji wa mazao ya zabibu, parachichi, korosho pamoja na uzalishaji wa viuatilifu vilivyopo katika maeneo mbalimbali nchini.

85. ***Mheshimiwa Spika;*** Kupitia mfuko wa dhamana kwa wakulima wadogo (SCGS), TADB ilitoa mikopo yenye thamani ya shilingi bilioni 34.299. Kati ya fedha hizo, kiasi cha shilingi bilioni 21.17 kilielekezwa kwenye miradi ya uchakataji wa mazao ya kilimo, shilingi bilioni 8.086 zilitumika kufadhili miradi ya kutengeneza pembejeo za kilimo na shilingi bilioni 5.043 zilitolewa kuwezesha kiwanda cha kutengeneza vifungashio vya bidhaa za kilimo (packaging materials).

86. ***Mheshimiwa Spika;*** Napenda kulitaarifu Bunge lako tukufu kwamba kiwanda kikubwa na cha kisasa cha uzalishaji wa mafuta ya soya, alizeti, pamba na chikichi kinachojengwa Mkoa wa Pwani kupitia mkopo wa TADB kitaanza uzalishaji hivi karibuni. Kiwanda hicho chenye uwezo wa kuzalisha zaidi ya lita 70,000 za mafuta kwa siku kinatarajiwa kupunguza pengo la uzalishaji wa mafuta ya kula na utegemezi wa uagizaji mafuta ya kula kutoka nje ya nchi.

87. ***Mheshimiwa Spika;*** Vile vile, hadi kufikia Machi, 2024, TADB imefanikisha ujenzi wa kiwanda kikubwa cha kuku kinachotumia teknolojia ya kisasa (full automated) kuanzia kwenye hatua ya utotoleshaji wa vifaranga na kuwafungasha kuku kwa ajili ya kwenda sokoni. Kiwanda hicho kina uwezo wa kutunza kuku 100,000 kwa kila mzunguko na kufanya shunguli za kuchinja na kupaki kuku 3,000 kwa saa moja. Kiwanda hicho ni moja ya viwanda vya kuku vikubwa katika eneo la Afrika Mashariki.

88. ***Mheshimiwa Spika;*** Ili kujenga uchumi shindani wa viwanda na kuiletea nchi yetu maendeleo, TADB itaendelea kuchagiza uwekezaji wa sekta binafsi kwa kutoa mikopo kwa wadau wa sekta za kilimo, mifugo na uvuvi kwa kuzingatia mahitaji na fursa katika mnyororo mzima wa thamani ikiwemo mikopo kwa waongezaji wa thamani wa mazao ya kilimo, mifugo na uvuvi.

4.2.3. Mtangamano wa Biashara

Kuendeleza Majadiliano ya Kibiashara Kati ya Nchi na Nchi (Bilateral), Kikanda (Regional) na Kimataifa (Multilateral)

A. Nchi na Nchi (Bilateral)

89. ***Mheshimiwa Spika***; Wizara imeendelea kushiriki kwenye mikutano mbalimbali ya uwili ambapo katika mwaka 2023/2024 Wizara ilishiriki katika mikutano ifuatayo:- Mkutano wa Pili wa Tume ya Pamoja ya Ushirikiano (JPC) kati ya Tanzania na Angola uliofanyika mwezi Februari, 2024 Zanzibar kwa lengo la kuendeleza na kuimarisha biashara na nchi mbalimbali rafiki; Mkutano wa majadiliano na vyama vya wasafirishaji, wamiliki wa vyombo vya usafirishaji na madereva wanaotoa huduma za usafirishaji wa mazao na bidhaa katika mpaka wa Tunduma/Nakonde kwa lengo la kutatua changamoto zinazokwamisha ufanyaji wa biashara katika mpaka wa Tanzania na Zambia.

90. ***Mheshimiwa Spika;*** Lengo kuu la vikao hivyo lilikuwa ni kubainisha na kukusanya changamoto za wadau hao na kuziwasilisha katika Mkutano wa Uwili kati ya Tanzania na Zambia uliofanyika mwezi Oktoba, 2023 katika mpaka wa Nakonde; na iliandaa Mkutano wa Mawaziri wa biashara wa Tanzania na Zambia uliofanyika mwezi Novemba, 2023 Tunduma, Mkoa wa Songwe kwa lengo la kuendeleza biashara na kutatua changamoto za kibiashara zilizopo.

91. ***Mheshimiwa Spika;*** Vile vile, kupitia Mkutano wa Mawaziri kati ya Tanzania na Zambia, jumla ya vikwazo saba (7) vilitatuliwa na vikwazo vitatu (3) vinaendelea kufanyiwa kazi. Kutokana na umuhimu wa nchi ya Zambia kwenye mizigo inayopita kupitia Kituo cha Pamoja cha Forodha cha Tunduma, Wizara itaendelea kufuatilia na kuhakikisha vikwazo hivyo vinaondolewa ili kuongeza kasi ya ufanyaji biashara baina ya

Tanzania na Zambia.

92. ***Mheshimiwa Spika***; Sambamba na hilo, Wizara ilisaini Hati ya makubaliano baina ya Tanzania na Marekani mwezi Oktoba, 2023 Jijini Dar es Salaam, kwa lengo la kuanzisha mazungumzo ya biashara, kuimarisha uhusiano na kukuza biashara kati ya nchi hizo. Baada ya Hati hiyo kusainiwa, Wizara imefanya vikao na Ubalozi wa Marekani hapa nchini vya kujipanga na kuweka mikakati ya namna ya utekelezaji wa Hati hiyo. Kwa sasa Mpango Kazi wa utekelezaji wa Hati hiyo umekamilika ikiwa ni pamoja na uanzishwaji wa vikundi kazi katika maeneo ya kimkakati ambayo mijadala ya kibiashara itakuwa inafanyika. Maeneo hayo ni uchumi wa kidigitali, mazingira ya biashara, ufikiwaji wa soko na jumbe za biashara. Utekelezaji wa Hati hiyo utasaidia kuibua na kuja na mikakati ya kuhakikisha tunatumia soko la Marekani kikamilifu kupitia Mpango wa AGOA.

B. Kikanda (Regional)

93. ***Mheshimiwa Spika***; Katika Kusimamia na Kuratibu Utekelezaji wa Mkataba wa Eneo Huru la Biashara la Afrika (African Continental Free Trade Area – AfCFTA), Wizara imeendelea kuwahamasisha wafanyabiashara kutumia vema fursa za soko la AfCFTA kupitia mpango wa majaribio unaojulikana kama *Guided Trade Initiative* (GTI). Tanzania ilichaguliwa kuwa miongoni mwa nchi nane (8) zilizokuwa zimekamilisha taratibu za kuanza biashara chini ya AfCFTA ili kuwa katika mpango wa majaribio wa kuuza na kununua bidhaa kupitia mkataba wa AfCFTA. Nchi nyingine ni Tunisia, Kenya, Rwanda, Mauritius, Cameroon, Ghana na Misri.

94. ***Mheshimiwa Spika***; Kutokana na Tanzania kuwa Mwenyekiti wa Mikutano ya AfCFTA, Wizara ilishiriki na kuongoza Mkutano wa 12 na wa 13 wa Baraza la Mawaziri wa Eneo Huru la Biashara la Afrika uliofanyika mwezi Desemba, 2023 Dar es Salaam na mwezi Januari, 2024 Durban, Afrika Kusini mtawalia.

Matokeo ya mikutano hiyo ilikuwa ni pamoja na kupitishwa kwa Itifaki ya AfCFTA ya Wanawake na Vijana katika biashara *(AfCFTA Protocol on Women and Youth in Trade);* Itifaki ya AfCFTA ya Biashara Mtandao *(AfCFTA Protocol on Digital Trade);* na kupitishwa kwa mwongozo wa malipo kwa wajumbe wa Bodi ya Rufaa ya Utatuzi wa Migogoro ya Biashara ya AfCFTA.

4.2.4. Maendeleo ya Biashara

A. Utayarishaji wa Viwango 640 vya Kitaifa Katika Sekta/nyanja Mbalimbali

95. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imekamilisha viwango muhimu katika kilimo, chakula, uhandisi na aina nyingine mbalimbali za viwango. Kati ya viwango 268 vilivyokamilika, viwango 41 ni katika nyanja ya kemikali, viwango sita (6) katika nyanja ya ujenzi, viwango 81 katika nyanja ya kilimo na chakula, viwango 49 katika nyanja ya nguo na ngozi, viwango 40 katika sekta mtambuka, viwango 10 katika nyanja ya mazingira, viwango 36 katika nyanja ya uhandisi umeme, na viwango vitano (5) katika nyanja ya uhandisi mitambo. Aidha, viwango 423 sawa na asilimia 66.1 ya lengo la kuandaa viwango 640 kwa mwaka vipo katika hatua mbalimbali za uchakataji ambapo uchakataji huo hutumia muda wa hadi mwaka mmoja (1).

B. Usajili wa Majengo ya Maeneo ya Uzalishaji, Uuzaji na Usambazaji wa Bidhaa za Chakula na Vipodozi

96. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imesajili majengo, maeneo ya uzalishaji, uuzaji na usambazaji wa bidhaa za chakula na vipodozi 6,134. Usajili huo ni sawa na asilimia 61.3 ya lengo la kusajili na kutoa vibali 10,000 kwa mwaka. Usajili wa majengo unafanyika ili kuhakikisha kuwa bidhaa zinazalishwa kwa kuzingatia matakwa ya kiwango husika. Aidha, uhifadhi na usambazaji wake unafanyika pasipo kusababisha uharibifu au kupunguza ubora na usalama wa

bidhaa.

C. Usajili wa Bidhaa za Chakula na Vipodozi

97. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara ilisajili bidhaa za chakula na vipodozi 1,021 ambavyo ni sawa na asilimia 46.4 ya lengo la kusajili na kutoa vibali 2,200 kwa mwaka. Usajili wa bidhaa hizo hufanyika kwa bidhaa zinazoingizwa kutoka nje ya nchi. Lengo ni kuhakikisha kuwa bidhaa hizo zinakidhi matakwa ya viwango husika, ikiwa ni pamoja na kuhakiki ubora na usalama wake na kuwezesha ushindani wa soko huru la kibiashara na kulinda afya ya watumiaji.

D. Ukaguzi na Utoaji wa Vibali kwa Bidhaa za Ndani na Zitokazo Nje ya Nchi

98. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya vyeti vya ubora 81,541 vimetolewa kwa shehena za bidhaa zitokazo nje ya nchi; hii ni sawa na asilimia 68.5 ya matarajio ya kutoa jumla ya vyeti vya ubora wa bidhaa 120,000 kwa mwaka. Kati ya vibali hivyo, vibali 28,183 ni kwa bidhaa zilizokaguliwa nje ya nchi (PVoC) na vibali 53,358 ni kwa bidhaa zilizokaguliwa nchini (Destination Inspection). Ukaguzi wa bidhaa kutoka nje ya nchi husaidia kulinda usalama na afya ya walaji pamoja na mazingira; kuondoa ushindani usio sawa unaosababishwa na bidhaa duni kutoka nje dhidi ya bidhaa zinazozalishwa nchini na hivyo kulinda viwanda vya ndani pamoja na kuzuia Tanzania kuwa jalala la bidhaa duni.

99. ***Mheshimiwa Spika;*** Vile vile, Wizara kupitia TBS ilikagua jumla ya shehena 63,378 kabla hazijaingizwa nchini sawa na asilimia 96 ya lengo la kukagua shehena 66,000. Aidha, jumla ya shehena 124,395 zilikaguliwa kutoka nje ya nchi baada ya kufika nchini sawa na asilimia 92.8 ya lengo la kukagua shehena 134,000. Aidha, kufuatia ukaguzi huo, jumla ya shehena zenye uzito wa tani 4,397.78 zenye thamani ya shilingi bilioni 11.3 zilizuiliwa kutumika zikiwa ni bidhaa mbalimbali zikiwemo; bidhaa

za chakula zenye uzito wa tani 2,724.33 na thamani ya shilingi bilioni 4.2; bidhaa za vipodozi zenye uzito wa tani 97.86 na thamani ya shilingi milioni 865.1; mitumba (undergarments) yenye uzito wa tani 16.2 na thamani ya shilingi milioni 115.8; bidhaa za ujenzi (mabati na saruji) zenye uzito wa tani 1,503.87 na thamani ya shilingi bilioni 5.6; bidhaa za mifuko mbadala zenye uzito wa kilogramu 34 na thamani ya shilingi milioni 1.1, bidhaa za mafuta ya breki za magari na malighafi za kuzalisha sigara zenye uzito wa tani 40.19 na thamani ya shilingi milioni 468.9; na bidhaa za umeme zenye uzito wa tani 15.3 na thamani ya shilingi milioni 8.4.

100. ***Mheshimiwa Spika;*** Vile vile, jumla ya bidhaa zenye uzito wa tani 3,124.22 na thamani ya shilingi bilioni 9 ziliteketezwa. Bidhaa hizo ni pamoja na bidhaa za chakula zenye uzito wa tani 1,909.63 na thamani ya shilingi bilioni 4.7; bidhaa za vipodozi zenye uzito wa tani 112.95 na thamani ya shilingi bilioni 1.6; mitumba (undergarments) yenye uzito wa Kilogramu 600 na thamani ya shilingi milioni 30.4; bidhaa za ujenzi (mabati na saruji) zenye uzito wa tani 1,060.91 na thamani ya shilingi bilioni 2.3; na bidhaa za kemikali zenye uzito wa tani 40.14 na thamani ya shilingi milioni 468.2.

E. Kufanya Ukaguzi wa Ubora na Kutoa Leseni za Ukaguzi wa Magari Yaliyotumika

101. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya magari 35,924 yaliyotumika nje ya nchi yalikaguliwa, hii ni sawa na asilimia 78.1 ya lengo la kukagua magari 46,000 kwa mwaka. Kupitia ukaguzi huo wa magari nje ya nchi, umesaidia kuhakikisha watanzania wanapata magari yaliyokidhi viwango na kuepusha athari za kiafya, kimazingira na gharama za matengenezo kwa mteja. Vile vile, mfumo huo umesaidia kuharakisha uondoshaji wa magari bandarini na kuondoa gharama za uhifadhi.

F. Kuthibitisha Kampuni Chini ya Mifumo ya Ubora ya Uendeshaji

102. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya kampuni 12 zilithibitishwa sawa na asilimia 80 ya lengo la kuthibitisha kampuni 15 kwa mwaka. Kampuni zilizopata ithibati hufanya kazi kwa ufanisi zaidi kwa kuwa utendaji wao unazingatia mipango iliyopo na hivyo husaidia kuongeza tija na ufanisi, kupunguza gharama za uendeshaji na kuzuia kurudia kazi, kusaidia kuboresha uzalishaji wa bidhaa na utoaji wa huduma, na kuwezesha kampuni kuzalisha bidhaa kwa ubora ule ule wakati wote na kuongeza imani kwa wateja.

G. Kufanya Ugezi kwa Vifaa/Mashine Mbalimbali

103. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya vifaa 7,465 vilifanyiwa ugezi. Hii ni sawa na asilimia 68.9 ya lengo la kufanyia ugezi vifaa 11,000 kwa mwaka. Ugezi wa vifaa husaidia kutoa ulinganifu unaoleta usahihi *(traceability)* wa vipimo vinavyolingana na taratibu zinazokubalika kimataifa *(international best practice).*

H. Kuweka Kinasaba Katika Mafuta ya Petroli, Dizeli na Mafuta ya Taa

104. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024 jumla ya lita 3,224,617,859 za mafuta ya petroli, dizeli na mafuta ya taa ziliwekewa kinasaba, hii ni sawa na asilimia 80.6 ya lengo la kuweka kinasaba katika lita 4,000,000,000 za mafuta kwa kipindi cha mwaka mzima. Uwekaji vinasaba kwenye mafuta husaidia kudhibiti uchakachuaji wa mafuta pamoja na kuzuia mafuta yanayouzwa nchini kinyemela.

I. Kusajili Kampuni, Majina ya Biashara, Alama za Biashara na Huduma, Hataza na vyeti vya Viwanda

105. ***Mheshimiwa Spika***; Kupitia maboresho ya mifumo ya usajili wa kimtandao yanayoendelea kufanyika hadi kufikia Machi, 2024 Wizara imefanikiwa kusajili jumla ya Makampuni 10,651 kati ya 15,000 yaliyokusudiwa sawa na asilimia 71, kusajili Majina ya Biashara 19,040 kati ya 28,000 yaliyopangwa, sawa na asilimia 68, kusajili Alama za Biashara na Huduma 1,998 kati ya 4,200 zilizokuwa zimepangwa, sawa na asilimia 48 na kupokea na kuchakata maombi ya Hataza 45 kati ya maombi 40 yaliyokuwa yamepangwa sawa na asilimia 125 ya lengo lililowekwa. Hatua hizo zimetokana na juhudi kubwa za kutoa elimu kwa umma kuhusu umuhimu wa kurasimisha biashara kupitia matamasha, warsha, maadhimisho na makongamano mbalimbali nchini.

J. Kutoa Leseni na Kufanya Kaguzi Elimishi za Leseni za Biashara kundi 'A' na za Viwanda

106. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imefanikiwa kutoa Leseni za Viwanda 159 kati ya leseni 210 zilizokuwa zimepangwa sawa na asilimia 73. Vile vile, Wizara imetoa Leseni za Biashara kundi "A'' 12,501 kati ya leseni 14,000 zilizopangwa sawa na asilimia 89. Matokeo hayo yanatokana na jitihada za Serikali katika kusimamia na kudhibiti taratibu za ufanyaji wa biashara unaozingatia sheria.

107. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imefanya jumla ya kaguzi elimishi nne (4) za Viwanda na Leseni za Biashara katika Mikoa ya Manyara, Iringa, Simiyu na Kigoma ambapo elimu kuhusu Sheria ya Leseni na Usajili wa Viwanda vya Taifa, Sura ya 46 na Sheria ya Leseni za Biashara Na. 25 ya Mwaka 1972 imetolewa. Jumla ya biashara 728 zilikaguliwa ambapo kati ya hizo, biashara 471 zilikuwa na leseni halali za biashara, biashara 177 hazikuwa na leseni ya biashara, biashara 48 zilikuwa na leseni za biashara zilizoisha muda na biashara 32 zilikuwa na leseni za biashara kundi 'B' badala ya kundi 'A'.

108. ***Mheshimiwa Spika***; Vile vile, kwa upande wa Leseni za Viwanda jumla ya viwanda 333 vilikaguliwa ambapo kati ya hivyo, viwanda 46 vilikuwa na leseni, viwanda 279 havikuwa na leseni na viwanda 8 havifanyi kazi. Hatua zilizochukuliwa kwa viwanda ambavyo havina leseni za viwanda ni pamoja na:- Kuwaelekeza wafanyabiashara na wamiliki wa viwanda waliokuwa hawana leseni kuomba leseni kwenye Mamlaka husika, kuhuisha leseni zilizoisha muda wake, na kuwaelekeza kuomba leseni papo kwa papo.

109. ***Mheshimiwa Spika***; Hatua nyingine ni pamoja na:- Kutoa elimu kwa wafanyabiashara kuhusu umuhimu wa kufanya biashara kwa kufuata Sheria za Nchi; Kuzikumbusha Halmashauri kuhusu uzingatiaji wa Jedwali la Aina za Biashara na Ada katika utoaji wa Leseni za Biashara ili kutoingilia kundi la Mamlaka nyingine; Kuwakumbusha wamiliki wa viwanda kuwasilisha taarifa za maendeleo ya viwanda kwa kuwa taarifa hizo ni hitaji la kisheria. Vile vile, elimu kuhusu mifumo ya kielektroniki inayotumika katika kutoa leseni za viwanda na leseni za biashara kundi "A" kwa njia ya mtandao ilitolewa kwa jumla ya wafanyabiashara 1,061 katika maeneo mbalimbali ya nchi.

110. ***Mheshimiwa Spika,*** Wizara imekamilisha taratibu za kisheria kwa ajili ya kutoa msamaha wa ada ya kuwasilisha nyaraka za kampuni nje ya muda kwa kampuni zilizosajiliwa kabla ya mwaka 2018 ambazo taarifa zake hazijajumuishwa kwenye Mfumo wa Usajili wa Kampuni kwa njia ya Mtandao. Lengo la uamuzi huo ni kutoa unafuu wa ada kwa kiwango cha 50% ili kuwezesha kampuni hizo kuhuisha taarifa zao kwenye Mfumo wa Usajili kwa njia ya Mtandao.

K. Kusimamia, Kuhakiki na Kukagua Vipimo vyote Vitumikavyo na Viingiavyo Nchini

111. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imekagua na kuhakiki vipimo 612,404 sawa na asilimia 101 ya

lengo la kukagua vipimo 604,641. Kati ya vipimo vilivyokaguliwa na kuhakikiwa, vipimo 19,671 sawa na asilimia 3 vilirekebishwa na vipimo 571 sawa na asilimia 0.1 vilikataliwa. Aidha, Wizara imeendelea kufanya kaguzi za kawaida na kaguzi za kushtukiza ambapo jumla ya kaguzi 2,516 kati ya kaguzi 2,083 zimefanyika sawa na asilimia 121 ya kaguzi zilizopangwa kufanyika ambapo vipimo mbalimbali vitumikavyo kwenye biashara, afya na mazingira vilikaguliwa.

112. ***Mheshimiwa Spika***; Vipimo vilivyokaguliwa kwa wingi ni pampu za kuuzia mafuta ya nishati (Fuel Dispensing pumps), *Flow meters* zitumikazo kupimia mafuta kwenye bohari na maghala ya kuhifadhia Mafuta, tenki za kusafirishia mafuta (Fuel Vehicle Tankers) na tenki za kuhifadhia mafuta (Fixed and Bulk Storage Tanks), mita za maji, mizani inayotumika kupimia bidhaa mbalimbali, vipimo vya urefu (Dip tape, Meter rulers na Tape Measures) na malori yabebayo kokoto, mchanga na vifusi. Ukaguzi wa vipimo hivyo husaidia kupata usahihi wa kipimo ili mteja asidhulumiwe kulingana na kiasi cha fedha alicholipa na muuzaji auze kulingana na kiasi alicholipwa.

L. Kuboresha Hali ya Ushindani katika Soko

113. ***Mheshimiwa Spika***; Wizara imeendelea na jukumu la kuboresha hali ya ushindani katika soko ambapo hadi kufikia Machi, 2024 Wizara imetekeleza majukumu yafuatayo:-

i.Kuchunguza na Kukamilisha Mashauri Yanayohusu Mienendo Inayoashiria Ukiritimba katika Soko

114. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024 Wizara ilipanga kuendelea na uchunguzi wa mashauri 12 yanayohusu mienendo inayosababisha ukiritimba katika soko. Kati ya mashauri hayo, mashauri 10 yanahusu miungano ambayo haikuidhinishwa na Tume ya Ushindani (Unnotified Mergers) na mashauri mawili (2) yakihusu matumizi mabaya ya nguvu ya soko.

115. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara ilikamilisha uchunguzi wa mashauri tisa (9) ya miungano ya kampuni ambazo hazikuidhinishwa ambapo mashauri manne (4) kutoka sekta ya madawa yalifungwa kwa kuwa hawakuwa na kesi ya kujibu na mashauri matano (5) kutoka sekta za usafirishaji, ujenzi, madawa yalitolewa Uamuzi wa Awali (*Provisional Findings*) na shauri moja (1) bado lipo katika hatua za uchunguzi. Wizara inaendelea na uchunguzi kwenye mashauri mawili (2) yanayohusu matumizi mabaya ya nguvu ya soko kwenye masoko ya vinywaji vikali na kuku wa nyama (broiler).

116. ***Mheshimiwa Spika***; Vile vile, Wizara ilipanga kutoa uamuzi wa mwisho kuhusu mashauri 15 ya miungano ya kampuni ambayo haikuidhinishwa na Wizara kupitia FCC na kutoa uamuzi wa mwisho kuhusu matumizi mabaya ya nguvu ya soko kwa mashauri sita (6). Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imetoa maamuzi ya mwisho kwa mashauri tisa (9) kuhusu miungano ya makampuni ambayo hayajaidhinishwa na FCC. Aidha, mashauri sita (6) yapo katika hatua mbalimbali za maamuzi. Kwa upande wa matumizi mabaya ya nguvu ya soko, mashauri mawili (2) yametolewa maamuzi na mashauri manne (4) yapo katika hatua za mwisho za kufanyiwa maamuzi. Vile vile, FCC kwa kushirikiana na Mamlaka za udhibiti na BRELA ilibaini uwepo wa kampuni 65 zilizoungana bila kuitaarifu FCC. Tume inaendelea kufanya uchunguzi kama miungano hiyo ilifanyika kinyume na Sheria ya Ushindani.

ii. Kuchunguza na Kukamilisha Mashauri Yanayohusu Mienendo ya Upangaji Njama Kila Mwaka

117. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara ilipanga kuendelea na uchunguzi kuhusu mashauri mawili (2) na kutoa uamuzi wa mwisho kuhusu mienendo ya kula njama. Wizara inaendelea kukamilisha uchunguzi kuhusu shauri moja (1) linalohusiana na kula njama katika soko la kununua na kuuza Korosho. Aidha, Wizara inakamilisha uchambuzi wa majibu ya hoja yaliyowasilishwa na wadaawa 18 katika shauri linalohusu

kula njama kwenye soko la uzalishaji na usambazaji wa nondo, na kupanga kuendelea na majadiliano na wadaawa saba (7) kati ya 20 waliowasilisha maombi ya suluhu.

iii.Kusajili Mikataba ya Watumiaji (Consumers)

118. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imeshughulikia mikataba 309 ya watumiaji iliyoandaliwa upande mmoja (Standard Form Consumer Contracts) kutoka katika Sekta za Fedha na Bima. Kati ya mikataba hiyo, mikataba 21 ilisajiliwa na kupewa hati. Aidha, mikataba 239 ilijumuishwa na mikataba ya watoa huduma 1,176 wanaondesha shughuli zao pasipo kutimiza takwa la kisheria la kusajili mikataba kwa mujibu wa Sheria ya Ushindani No. 8 ya mwaka 2003 na Kanuni za Mikataba ya Mlaji za mwaka 2014.

iv.Kushughulikia/kushauri Kuhusu Malalamiko ya Watumiaji (Consumers)

119. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imeshughulikia malalamiko 50 ya walaji wa bidhaa na huduma. Kati ya mashauri hayo, mashauri 27 yalitolewa maamuzi, mashauri manne (4) yalipelekwa kwenye mamlaka zingine zikiwemo EWURA, Polisi na Mahakama na mashauri 19 yako katika hatua mbalimbali za utekelezaji.

M.Mapambano Dhidi ya Bidhaa Bandia katika Soko

120. ***Mheshimiwa Spika***; Wizara imefanya kaguzi katika Bandari ya Dar es Salaam na Bandari Kavu (ICDs) ambapo jumla ya makasha (containers) 5,086 yalikaguliwa. Kati ya hayo, makasha 232 yalikutwa na bidhaa zilizokiuka Sheria ya Alama za Bidhaa ya Mwaka 1963 yenye thamani ya jumla ya shilingi bilioni 7.52. Vile vile, Wizara imefanya kaguzi 20 za kushtukiza (raids) katika maduka na stoo katika Mikoa ya Mwanza, Dodoma na Dar es Salaam ambapo bidhaa bandia zenye thamani ya shilingi milioni 227.3 zilikamatwa.

121. ***Mheshimiwa Spika***; Udhibiti wa bidhaa bandia umesaidia kwa kiasi kikubwa kuhakikisha usalama wa watumiaji wa bidhaa na uchaguzi wa bidhaa wanazozipenda bila kudanganywa kwa kuuziwa bidhaa bandia. Vile vile, udhibiti wa bidhaa bandia unasaidia kulinda biashara na uwekezaji kwa kulinda nembo au alama za bidhaa dhidi ya watu wanaotumia nembo/alama hizo bila idhini ya wamiliki.

N. Kupokea, Kusikiliza na Kutoa Maamuzi ya Mashauri ya Rufaa Yanayowasilishwa katika Baraza

122. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imepokea jumla ya kesi 37 zinazoendelea kusikilizwa na kuamuliwa. Kati ya kesi hizo, 13 ni kesi mpya na 24 ni kesi zilizokuwa hazijaamuliwa katika kipindi cha mwaka 2022/2023. Wizara imeweza kusikiliza na kuzitolea maamuzi kesi 22 na kesi 15 zinaendelea kusikilizwa katika hatua mbalimbali.

123. ***Mheshimiwa Spika;*** Utatuzi wa mashauri hayo umeweza kupunguza migogoro ya wafanyabiashara, wawekezaji na walaji inayohusu ushindani wa kibiashara na udhibiti wa soko. Matokeo ya mashauri yaliyoamuliwa, yameongeza uwajibikaji na kuimarisha ushindani wa kweli katika sekta ya biashara na udhibiti wa soko. Hatua hiyo imeongeza ufanisi na uzalishaji, usambazaji wa huduma na bidhaa, kukuza ubunifu, kuwezesha matumizi ya rasilimali yenye ufanisi na kumlinda mlaji.

O. Elimu na Mafunzo Mbalimbali

124. ***Mheshimiwa Spika***; Katika mwaka 2023/2024, Wizara imetoa elimu na mafunzo kwa wadau wakiwemo wajasiriamali kuhusu fursa za masoko, umuhimu wa kufanya sajili za kibiashara na namna ya kuimarisha uwezo wa kutumia mifumo na kufanya biashara katika soko lenye ushindani kama ifuatavyo:-

i. *Mafunzo Kuhusu Fursa za Masoko ya Kimataifa, Kikanda na Baina ya Nchi na Nchi*

125. ***Mheshimiwa Spika***; Wizara imeendelea kutoa elimu na kujenga uwezo wa wadau kuhusu fursa nafuu za masoko na uwekezaji ambazo zimepatikana kupitia majadiliano mbalimbali ya biashara ya kimataifa, kikanda na baina ya nchi na nchi na taratibu za kuyafikia masoko hayo ili fursa hizo ziweze kutumika kikamilifu na nchi kunufaika ipasavyo. Mafunzo hayo yamefanyika kwa awamu mbili (2) ambapo awamu ya kwanza ilifanyika katika Mikoa ya Mbeya, Iringa, Njombe, Songwe, Mtwara, Ruvuma, Katavi, Kigoma na Geita mwezi Julai, 2023. Aidha, awamu ya pili ya mafunzo hayo ilifanyika katika ya Mikoa ya Kanda ya Ziwa (Mwanza, Kagera, Mara, Simiyu na Shinyanga) na Kanda ya Kati (Dodoma, Singida, Rukwa na Tabora) mwezi Februari, 2024. Jumla ya washiriki 201 kutoka Sekta ya Umma na Binafsi walipatiwa mafunzo hayo. Wizara inaendelea na utoaji wa elimu hiyo katika maeneo mengine ya nchi ikilenga kufikia wazalishaji na wafanyabiashara wadogo zaidi.

ii. *Utoaji wa Elimu kwa Wafanyabiashara Kuhusu fursa za AfCFTA*

126. ***Mheshimiwa Spika***; Wizara kwa kushirikiana na Chemba ya Wanawake Tanzania (TWCC), Shirika la Umoja wa Mataifa linaloshughulika na Wanawake (UN Women) na Shirika la *Trade Mark Afrika* (TMA) ilitoa mafunzo kwa wanawake na vijana wajasiriamali kuhusu fursa za soko la AfCFTA mwezi Novemba, 2023 na mwezi Januari, 2024. Mafunzo hayo yalifanyika katika mikoa ya Dodoma, Shinyanga, Songwe, Ruvuma na Zanzibar. Kupitia mafunzo hayo, wanawake na vijana wajasiriamali 595 walijengewa uwezo kuhusu namna ya kufikia soko la AfCFTA; na kuwajengea uwezo wafanyabiashara wadogo kuhusu masuala muhimu ya kuzingatia katika uzalishaji wa bidhaa na uuzaji wa bidhaa ndani ya soko la AfCFTA. Sambamba na hilo, wajasiriamali hao walipewa mafunzo kuhusu nyenzo zitakazowasaidia katika kutumia fursa za soko la AfCFTA. Nyenzo hizo ni pamoja na mifumo ya uondoaji wa ushuru wa forodha

katika bidhaa (the online tariff negotiation portal) na mfumo wa kuripoti vikwazo vya biashara kwa njia ya mtandao.

127. ***Mheshimiwa Spika***; Vile vile, Wizara kwa kushirikiana na *The Chartered Institute of Logistics and Transport* iliandaa warsha ya kuwajengea uwezo wadau wa lojistiki na usafirishaji mwezi Machi, 2024, Jijini Dar es Salaam. Kupitia warsha hiyo, wadau hao walijengewa uwezo kuhusu fursa mbalimbali za AfCFTA, ufunguaji wa Sekta ya Biashara ya Huduma pamoja na umuhimu wa Sekta ya Uchukuzi katika kuwezesha biashara ndani ya Bara la Afrika.

P. Uratibu na Ushiriki wa Maonesho Mbalimbali

128. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2023/2024 Wizara imeratibu na kushiriki maonesho mbalimbali yakiwemo Maonesho ya SIDO, Nane Nane, CTI na Maonesho ya 47 ya Biashara ya Kimataifa ya Dar es Salaam ambapo kupitia maonesho ya SIDO yaliyofanyika mwezi Oktoba, 2023 Njombe, Wizara imehamasisha umma wa watanzania kutumia bidhaa zinazozalishwa nchini zinazotokana na viwanda vidogo na vya kati. Katika maonesho hayo, jumla ya wajasiriamali 1,302 wamepata fursa ya kutangaza na kushawishi wananchi kutumia bidhaa zinazotengenezwa nchini.

129. ***Mheshimiwa Spika;*** Vile vile, Wizara imeweza kutangaza huduma zake na bidhaa za wajasiriamali kupitia mitandao ya kijamii ya SIDO na kuwafikia wajasiriamali 59,600, kati yao wajasiriamali 3,000 ni wapya. Aidha, wajasiriamali 1,302 wameweza kushiriki maonesho kama ifuatavyo: - Sabasaba (188); Nanenane (312); CTI (70); Mtandao wa mazingira na maendeleo (112); na Maonesho ya SIDO kitaifa Njombe (620). Kupitia maonesho hayo, jumla ya mauzo ya shilingi milioni 923.6 yalifanyika na wajasiriamali 646 wameunganishwa na kupata vifungashio kwa wasambazaji wa vifungashio 25.

130. ***Mheshimiwa Spika;*** Pia, Wizara imeratibu Maonesho ya 47 ya Biashara ya Kimataifa ya Dar es Salaam (47th DITF) yaliyofanyika mwezi Juni hadi Julai, 2023 kwa lengo la kutangaza bidhaa na huduma, kukutanisha wazalishaji na wanunuzi, kufanikisha mikakati ya wafanyabiashara katika masoko ya ndani na nje ya nchi ambapo mafanikio yafuatayo yalifikiwa: - Kuwezesha ushiriki wa kampuni 3,500 zikiwemo kampuni za ndani 3,233 na kampuni 267 kutoka nchi 23 kuonesha na kunadi bidhaa na huduma kwa sekta na tasnia mbalimbali; Kufanikisha mauzo ya papo kwa papo ya jumla ya shilingi bilioni 3.94 yakichangiwa zaidi na wafanyabiashara wadogo, wa kati na wakubwa; Kufanikisha maulizo (*enquiry*) ya bidhaa za ndani na nje ya nchi zenye thamani ya shilingi bilioni 21.74; Kuingia mikataba ya makubaliano yenye thamani ya shilingi bilioni 16.98 kutokana na Mkutano wa Biashara kwa Biashara (B2B) uliofanyika baina ya Tanzania na jimbo la Haryanna India; na Kupatikana kwa ajira 11,869 za muda mfupi wakati wa maonesho hayo katika kutoa usaidizi wa huduma mbalimbali ikiwemo usafirishaji, migahawa, mapambo, ufundi na ujenzi.

4.3. Mafanikio ya Wizara ya Viwanda na Biashara katika Serikali ya Awamu ya Sita

131. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imepata mafanikio makubwa katika maeneo mbalimbali yakiwemo; uendelezaji wa miradi ya kimkakati na kielelezo, ubunifu wa mitambo na upatikanaji wa teknolojia mbalimbali, utafutaji wa masoko ya bidhaa za Tanzania, na kuendeleza mitaa ya viwanda. Mafanikio hayo ni kama ifuatavyo:-

A. Mradi Unganishi wa Mchuchuma na Liganga

132. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara chini ya uratibu wa Shirika la Taifa la Maendeleo (NDC) imeendelea na ukamilishaji wa ulipaji wa fidia kwa wananchi wanaopisha Mradi Unganishi wa Mchuchuma na Linganga. Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya shilingi bilioni 15.414 zimelipwa kati ya shilingi bilioni 15.424 kwa wafidiwa 1,129 kati ya 1,142. Idadi ya wafidiwa waliolipwa ni sawa na asilimia 99. Kiasi ambacho hakijalipwa kwa Wafidiwa 13 ni milioni 10.227. Wananchi hao 13 ambao hawajalipwa ni kutokana na sababu mbalimbali zikiwemo baadhi yao kutojitokeza, na wengine kutokukamilika kwa nyaraka na taratibu za mirathi. Juhudi za kuwapata wafidiwa hao au warithi wao zinaendelea kwa kushirikiana na Uongozi wa Mkoa wa Njombe na Halmashauri ya Wilaya ya Ludewa ili zoezi lihitimishwe.

133. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika kuhakikisha nchi inanufaika na rasilimali kubwa ya makaa ya mawe yaliyopo Mkoa wa Njombe, Wizara ilisaini mikataba na wachimbaji wadogo (Primary Mining Licences) wa Makaa ya Mawe kwenye eneo la vitalu 10 lililopo nje ya mkataba wa mradi wa Mchuchuma na Liganga mnamo mwezi Septemba, 2023. Aidha, maandalizi ya awali ya utafiti na uchimbaji kwenye leseni ndogo yameanza ambapo kampuni mbili (2) zimekamilisha taarifa ya kijiolojia na kampuni nyingine zinaendelea na utafiti wa kijiolojia. Wizara itaendelea

kufuatilia kwa karibu ili kuhakikisha miradi hiyo inaanza uzalishaji mapema.

B. Kuendeleza mradi wa kimkakati wa Magadi Soda Engaruka

134. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia Shirika la Taifa la Maendeleo (NDC) imekamilisha maandalizi yote ya kuanza utekelezaji wa mradi wa Magadi Soda Engaruka ikiwa ni pamoja na kukamilisha upembuzi yakinifu, kupata cheti cha mazingira, utafiti wa kina wa kiwango cha rasilimali madini, uainishwaji wa miundombinu wezeshi, stadi ya masoko ya ndani na nje ya nchi, na uthamini wa mali za wananchi watakaopisha mradi. Wizara kwa kushirikiana na Wizara ya Fedha, Wizara ya Ardhi, na Halmashauri ya Monduli imekamilisha uhakiki wa fidia ambapo kiasi cha shilingi bilioni 14.5 kinatarajiwa kulipwa kwa wananchi 599 kwenye eneo lenye ukubwa wa ekari 60,884. Aidha, Wizara imekamilisha zoezi la kugawanya eneo la mradi katika maeneo matatu (3) ambayo yatatangazwa kwa ajili ya kupata wawekezaji. Lengo kuu la kugawa eneo hilo ni kuwezesha kupata wawekezaji tofauti kwa kila eneo wenye uwezo wa kifedha, uzoefu na masoko. Hadi sasa jumla ya wawekezaji 22 wameonesha nia ya kuwekeza kwenye eneo hilo.

135. ***Mheshimiwa Spika;*** Mradi wa magadi soda unatarajiwa kuchochea ukuaji wa viwanda vya kemikali nchini vinavyotumia magadi kama malighafi kwa ajili ya uzalishaji wa bidhaa mbalimbali zikiwemo nguo, vioo, sabuni, vinywaji, madawa na rangi. Mradi huo unatarajiwa kuokoa fedha za kigeni zaidi ya shilingi trilioni 320.65 kwa mwaka zinazotumika kuagiza malighafi ya magadi pamoja na bidhaa zinazotokana na magadi kutoka nje ya nchi. Kulingana na taarifa ya upembuzi yakinifu, mradi unatarajiwa kutoa ajira 223 za moja kwa moja na ajira 2,453 zisizo za moja kwa moja.

C. Kuendelea na Ukarabati wa Kiwanda cha KMTC Katika Mkoa wa Kilimanjaro

136. ***Mheshimiwa Spika;*** Serikali ya Awamu ya Sita imefufua kiwanda mama cha Kilimanjaro Machines Tools (KMTC) ambacho kilisimama kufanya kazi kwa zaidi ya miaka 30. Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara kupitia Shirika la Maendeleo (NDC) imekamilisha ujenzi wa mtambo mdogo wa kuweka utando wa kuzuia kutu (small galvanizing kettle) ambao utekelezaji wake umekamilika kwa asilimia 100; kukamilika kwa ukarabati wa majengo awamu ya kwanza; na kujenga na kukamilika kwa mafunzo ya kutumia kinu cha kuyeyushia chuma kwa wataalam wa kiwanda. Aidha, majaribio ya awali yameanza ya kuweka utandu wa zink kwenye chuma kuzuia kutu kwa kutumia mtambo mdogo.

137. ***Mheshimiwa Spika;*** Kufuatia maboresho yaliyofanyika, kiwanda cha KMTC kimefanikiwa kuzalisha mashine 10 na vipuri mbalimbali 35 zenye thamani ya shilingi milioni 117.4 vilivyohitajika katika viwanda vitatu (3) na Taasisi moja (1). Viwanda hivyo ni Kiwanda cha Sukari cha TPC kilichopo Moshi, Kiwanda cha Ngozi 'Kilimanjaro Leather Industry co. Ltd' na Kiwanda cha Vifungashio 'Harsho Packaging Co. Ltd' na Taasisi ya Wakala wa Misitu (TFS). Vile vile, kiwanda kimezalisha vipuri vyenye ubora wa hali ya juu kwa ajili ya mitambo inayotumika katika migodi mbalimbali hapa nchini na hatimaye kupunguza uagizaji wa vipuri hivyo kutoka nje ya nchi.

D. Kiwanda cha Bidhaa za Kibailojia (TBPL)

138. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2024, kiwanda cha *Tanzania Biotech Products Limited (TBPL)* kinachomilikiwa na Shirika la Taifa la Maendeleo (NDC) kimezalisha lita 90,733 za viuwatilifu kwa ajili ya kuua viluwiluwi vya mbu. Kati ya kiasi kilichozalishwa, jumla ya lita 44,613 zenye thamani ya shilingi milioni 588.9 zimeuzwa katika masoko mbalimbali ndani ya nchi. Mchanganuo wa mauzo yaliyofanyika unajumuisha lita 19,880

zenye thamani ya shilingi milioni 262.4 ambazo zimenunuliwa na Mradi wa Shirika la Misaada la Uswis (Swiss TPH TEMT Project) kwa ajili ya kupambana na malaria kwenye kambi za wakimbizi; Lita 8,617.42 zenye thamani ya shilingi milioni 113.8 zimenunuliwa na Shirika la Madaktari Wasio na Mipaka (MSFCH - TANZANIA MISSION); Lita 5,680 zenye thamani ya shilingi milioni 75 zimenunuliwa na Wizara ya Afya Zanzibar; na Lita 10,435.43 zenye thamani ya shilingi milioni 137.8 zimenunuliwa na Hoteli, Zahanati na wateja binafsi.

139. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika kuimarisha uhusiano wa kidiplomasia na kuhakikisha dawa hizo zinafika katika soko la SADC na Afrika Mashariki, Wizara imefanya vikao na balozi zetu zilizopo kwenye Ukanda wa SADC mwezi Oktoba, 2023 na Ubalozi wa Uganda mwezi Aprili, 2024. Kwa upande wa ubalozi wa Uganda pamoja na mambo mengine pande zote mbili zilikubaliana kuhusu utaratibu wa kusafirisha dawa za viuadudu zilizotolewa na Serikali ya Tanzania kama msaada kwa nchi ya Uganda.

140. ***Mheshimiwa Spika;*** Ili kuhakikisha kiwanda kinajiendesha kibiashara na kusaidia kupunguza matumizi ya fedha za kigeni na kuboresha Afya za watanzania, Kiwanda kimeanza kuzalisha viuatilifu hai (Biopesticides) ambavyo vina uwezo mkubwa wa kupambana na wadudu waharibifu aina ya viwavi (chewing pests) kwenye mazao ya pamba, mahindi na mbogamboga. Dawa hizo tayari zimefanyiwa majaribio na kupata Ithibati ya Ubora na kusajiliwa na Mamlaka ya Afya ya Mimea na Viuatilifu Tanzania (TPHPA).

141. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya lita 19,445 za viuatilifu hai zilizalishwa kibiashara kwa kutumia mitambo ya kiwanda ambapo kati ya kiasi hicho, jumla ya lita 421 zenye thamani ya shilingi milioni 4.2 zimeuzwa. Mauzo ya viuatilifu yanatarajiwa kuongezeka zaidi wakati wa msimu wa kilimo cha mazao yaliyokusudiwa (mahindi, pamba, maua na mboga mboga) pamoja na kipindi cha hali ya hewa ambapo

hakuna mvua nyingi.

142. ***Mheshimiwa Spika****;* Wizara kwa kushirikiana na Wizara ya Kilimo inaendelea na utekelezaji wa mkakati wa kuhakikisha dawa hizo zinawafikia wakulima wengi nchini. Vile vile, kiwanda kinatekeleza mkakati wa masoko kwa kushirikisha Sekta Binafsi ambapo mazungumzo na wasambazaji pamoja na mawakala wa dawa za mimea na wanyama (agrovets) tayari yamefanyika. Kupitia mazungumzo hayo, kampuni mbili (2) zimesaini Mkataba wa Uwakala wa usambazaji wa Viuatilifu hai katika maeneo mbalimbali nchini.

E. Kusanifu na Kuendeleza Utengenezaji wa Vifaa Tiba

143. ***Mheshimiwa Spika****;* Katika kuhakikisha kuwa nchi inapunguza utegemezi wa uagizaji wa vifaa tiba nchini, Wizara kupitia TEMDO imefanya utafiti na kutengeneza vifaa tiba na kuvisambaza katika hospitali mbalimbali hapa nchini. Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imesambaza jumla ya vifaa tiba 1,210 vya aina mbalimbali vyenye thamani ya shilingi bilioni 1.8. Kati ya vifaa tiba hivyo, vifaa tiba 842 vilipelekwa JWTZ-Ngome; vifaa tiba 160 vilipelekwa Halmashauri ya Wilaya ya Maswa; na vifaa tiba 208 vimepelekwa katika Hospitali za *Mount Meru* na Levolosi (Arusha), na Bugando (Mwanza).

144. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imekamilisha utafiti na utengenezaji wa jokofu la kuhifadhia maiti la miili sita (*six body mortuary cabinet*) ambapo jokofu hilo limefungwa na linatumika katika Hospitali ya Rufaa ya Mkoa wa Tabora. Vile vile, Wizara imekamilisha usanifu wa *stretchers, theatre trolleys, Autoclave na Laundry machines*. Kwa sasa maandalizi ya michoro ya kiufundi ya vifaa tiba vilivyosanifiwa yanaendelea.

145. ***Mheshimiwa Spika;*** Vile vile, Wizara imefanikiwa kutafiti na kutengeneza vichomea taka 50 vyenye thamani ya shilingi bilioni 2.5 na kuvisambaza katika maeneo mbalimbali ikiwa ni pamoja na kwenye hospitali, vituo vya afya, viwanja vya

ndege, vyuo vikuu na Shirika la Viwango Tanzania (TBS). Aidha, kupitia mradi wa utengenezaji vifaa tiba, Wizara imefanikiwa kutoa mafunzo kwa vitendo kwa vijana wa vyuo vya ufundi, vya kati na vya elimu ya juu wapatao 50. Manufaa ya mradi huo ni pamoja na kujenga uwezo wa ndani wa kutengeneza vifaa tiba na hivyo kuondokana na utegemezi wa kuagiza vifaa hivyo kutoka nje ya nchi; Kupunguza matumizi ya fedha za kigeni kwa kupunguza uagizwaji vifaa tiba kutoka nje ya nchi; na Kukuza ujuzi na kutengeneza ajira nchini.

146. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara kupitia SIDO imetengeneza vifaa tiba (Vipimo vya urefu) ili kutambua hali ya udumavu na kuweza kusaidia vituo vya afya kuhamasisha uboreshaji wa hali ya lishe kwa watoto chini ya miaka mitano (5). Hadi kufikia Machi, 2024 Wizara imetengeneza vifaa hivyo vyenye thamani ya shilingi milioni 356.7 na kuvisambaza kwenye vituo 1,551 vyenye upungufu wa vifaa vikiwemo vituo vya afya 980, zahanati 204 na hospitali za Wilaya 45, Mashirika yasiyo ya kiserikali 314 na watoa huduma wa sekta binafsi wanne (4). Aidha, jumla ya Halmashauri 88 za Mikoa 21 ya Tanzania Bara zimefikiwa. Uwezeshaji huo umechangia upatikanaji wa taarifa ambazo zimesaidia kuhamasisha suala la lishe bora kwa watoto chini ya miaka mitano (5) kwenye Halmashauri husika.

F. Utengenezaji wa Kiwanda Kidogo cha Kuchakata Sukari (Sugar mill mini-processing plant - Capacity 200 TCD)

147. ***Mheshimiwa Spika;*** *Wizara* imeendelea na utafiti na utengenezaji wa mtambo wa kutengeneza sukari kwa kiwango cha mjasiriamali wa kati (sugar mill mini-plant, Capacity 200 TCD). Mtambo huo utakuwa na uwezo wa kuchakata tani 200 za miwa ghafi na kutoa tani 20 za sukari (*brown sugar*) kwa siku moja. Mradi unatarajiwa kukamilika na kufanyiwa majaribio ya awali ifikapo mwezi Juni, 2024. Aidha, gharama za mradi huo ni shilingi bilioni 1.6. Hadi kufikia Machi, 2024 mradi umekamilika kwa asilimia 80. Kiwanda kitakapokamilika kitakuwa na uwezo wa kutoa ajira za moja kwa moja 300 na ajira zisizo za moja kwa

moja 1,800. Kiwanda hicho kitakuwa na uwezo wa kuchakata miwa ya wakulima kwa eneo la ukubwa wa ekari 400 na kutoa ajira kwa wahudumu wa shamba wasiopungua 5,600 kwa msimu.

148. ***Mheshimiwa Spika;*** Kukamilika kwa mtambo huo kutakuwa na manufaa yafuatayo:- Kupunguza au kutatua ukubwa wa tatizo la kutojitosheleza kwa sukari nchini (sugar gap) kwa kuchangia tani 3,000 za sukari kwa mwaka kwa kila kiwanda kimoja; Kupunguza matumizi ya fedha za kigeni zinazotumika kuagiza sukari nje ya nchi; Kusaidia wakulima wanaozunguka viwanda (*outgrowers*) miwa yao isiharibike pale viwanda vikubwa vinaposhindwa kununua miwa yote ya wakulima kwa kuwa viwanda pia vina mashamba yake; na Kutengeneza ajira 2,100 kwa watanzania kwa kila kiwanda kimoja, na hivyo kuinua kipato chao.

G. Teknolojia za Kuchakata na Kusafisha Mafuta ya Kula (Alizeti na Chikichi)

149. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imekamilisha utafiti na kutengeneza teknolojia kwa ajili ya kuchakata alizeti itakayosaidia kupunguza uhaba wa mafuta ya kula nchini na kuwaondolea wajasiriamali usumbufu wa kuzifuata teknolojia hizi nje ya nchi. Usanifu na utengenezaji wa mtambo wa kuchakata alizeti ili kupata mafuta bora ya kupikia kwa kiwango cha kukidhi soko la ndani na nje ya nchi umekamilika. Mtambo huo umekamilika kwa kiwango bora kinachohitajika kwa soko la ndani na nje ya nchi na una uwezo wa kusafisha mafuta lita 1,000 kwa siku, kutoa ajira za moja kwa moja 15 na ajira zisizo za moja kwa moja 60 na kuweza kuhudumia mashamba yenye ukubwa wa ekari 400 kwa msimu mmoja. Mtambo uliokamilika umefungwa kwa mteja wa *Usa River* Jijini Arusha. Aidha, sehemu iliyofungwa mtambo huo inatumika kwa ajili ya mafunzo kwa wajasiriamali wengine wanaojihusisha na uongezaji wa thamani kwenye mafuta yatokanayo na alizeti. Mtambo huo una thamani ya shilingi milioni 96.

150. ***Mheshimiwa Spika;*** Aidha, Wizara imekamilisha usanifu wa mtambo wa kusafisha mafuta yatokanayo na zao la chikichi. Mtambo huo mkubwa utakapokamilika utakuwa na thamani ya shilingi bilioni 2 na utaongeza thamani ya zao la chikichi na kutoa mafuta yatakayokuwa na ubora wa kuuzwa katika soko la ndani na nje.

H. Kubuni, Kuhaulisha na Kukuza Teknolojia

151. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara, imeanzisha Kiwanda Darasa cha kubangua Korosho katika Wilaya ya Manyoni Mkoa wa Singida chenye jumla ya mashine na vifaa 129. Kiwanda hicho kina uwezo wa kubangua zaidi ya tani tatu (3) za korosho ghafi kwa siku na kutoa ajira kwa wanawake na vijana zaidi ya 100 kwa mwaka. Thamani ya kiwanda hicho ni shilingi milioni 600.

152. ***Mheshimiwa Spika;*** Pamoja na kiwanda darasa hicho, Wizara inaendelea na ujenzi wa ghala la kuhifadhia korosho; na uchimbaji wa kisima kirefu cha maji kwa ajili ya kuongeza upatikanaji wa maji yatakayotumika katika Kiwanda hicho. Kazi itakayofuata ni ujenzi wa Hosteli kwa ajili ya wananchi watakaojifunza kuhusu ubanguaji wa korosho, ukarabati na utunzaji wa mashine.

I. Kufanya Upembuzi Yakinifu wa Ujenzi wa Mitambo ya Bayogesi, Utafiti na Tathmini ya Matumizi ya Nishati Safi ya Kupikia

153. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika kuunga mkono juhudi za Mheshimiwa Rais juu ya matumizi ya nishati safi ya kupikia, Wizara imefanya Upembuzi Yakinifu ili kuangalia uwezekano wa kujenga mitambo ya bayogesi kwenye Magereza 50. Hadi kufikia Machi, 2024, hatua iliyofikiwa ni kuandaliwa kwa makubaliano ya awali ya ujenzi wa mitambo ya bayogesi katika Magereza 18 kwa mwaka 2023/2024; Kufanya utafiti na tathmini juu ya matumizi ya Nishati Safi ya Kupikia katika Taasisi za Umma 100 katika mikoa yote ya Tanzania na Kambi 24 za Jeshi la Wananchi Tanzania; Kufanikiwa kutengeneza sampuli kifani za aina nne (4) zenye

jumla ya vifaa 62 vya kuwashia na kuzimia moto kwenye mbuga za wanyama kwa ajili ya Mamlaka ya Hifadhi ya Ngorongoro ambapo vifaa hivyo ni viwashia moto (drip fuel torches) vitano (5) vinavyotumia matone ya mchanganyiko wa dizeli na petrol; virusha maji vya kuzimia moto (Knapsack Sprayer pumps) 15; vipigia moto (fire beaters) 22; na reki ngumu 20 kwa ajili ya maandalizi ya mipaka ya moto.

154. ***Mheshimiwa Spika;*** Vile vile, Wizara imeweza kutoa utaalamu uliofanikisha kupatikana kwa mikanda (aina ya C51) 80 kwa ajili ya kuendeshea mashine za kufyekea (mower) na utengenezaji wa majiko banifu ya mkaa na kuni manne (4) yenye ujazo wa lita 200 na majiko mawili (2) ya Bayogesi yenye ujazo wa lita 200.

J. Utoaji wa Leseni za Uendeshaji Ghala

155. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imefanikiwa kutoa jumla ya leseni 95; kati ya hizo 66 zikiwa za Waendesha Ghala na 29 zikiwa za Meneja Dhamana. Leseni hizo zilitolewa katika Mikoa ya Dar es Salaam, Iringa, Kagera, Kigoma, Kilimanjaro, Lindi, Manyara, Mbeya, Morogoro, Mtwara, Pwani, Rukwa, Ruvuma, Shinyanga na Songwe. Vile vile, Wizara imeratibu jumla ya kaguzi 188 kwenye ghala 95, katika mikoa 16 yenye jumla ya wilaya 41. Kaguzi hizo zilihusu ukaguzi kabla ya utoaji leseni na wakati msimu ukiendelea.

K. Kusimamia Utekelezaji wa Mfumo wa Stakabadhi za Ghala

156. ***Mheshimiwa Spika***; Katika kusimamia utekelezaji wa mfumo wa Stakabadhi za Ghala kwa Waendesha Ghala na Meneja Dhamana wa mazao mbalimbali, Wizara iliratibu utoaji wa mwongozo wa pamoja wa zao la korosho “Mwongozo Namba Moja wa Usimamizi wa Masoko na Mauzo ya Korosho Ghafi wa Mwaka 2023/2024 Toleo la Kwanza” na “Mwongozo wa Biashara kwa Kutumia Mfumo wa Stakabadhi za Ghala uliotolewa Chini ya Tume ya Maendeleo ya Ushirika (TCDC), Bodi ya Usimamizi wa

Stakabadhi za Ghala (WRRB) na Soko la Bidhaa Tanzania (TMX) kwa zao la vitunguu saumu Toleo la Mwaka 2023". Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imeratibu ukusanyaji wa mazao kilogramu milioni 371 yenye thamani ya shilingi bilioni 905. Mazao hayo ni Mbaazi kwa Mikoa ya Mtwara, Lindi, Ruvuma na Manyara ambayo yaliingiza shilingi bilioni 1.6 kwa Halmashauri za Mikoa hiyo na mapato kwa mkulima shilingi bilioni 94.6; Kakao kwa Mikoa ya Morogoro na Mbeya ambayo yalizipatia mapato ya shilingi bilioni 1.4 Halmashauri za Mikoa hiyo na mapato ya shilingi bilioni 102.9 kwa wakulima; Korosho kwa Mikoa ya Mtwara, Ruvuma, Pwani na Lindi ambayo ilizipatia shilingi bilioni 7 Halmashauri za Mikoa hiyo na mapato kwa wakulima shilingi bilioni 407.9; Choroko Mkoa wa Mwanza ambayo iliipatia shilingi milioni 1 kwa Halmashauri na mapato kwa wakulima shilingi milioni 58.6; na mazao yaliyouzwa kupitia Meneja Dhamana (mchele, mpunga na mihogo) ambayo yaliwapatia mapato ya shilingi bilioni 299.7 wakulima **(Jedwali Na. 6).**

157. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imefanya mapitio ya namna bora ya kusimamia uendeshaji ghala na kuwawajibisha Waendesha Ghala wenye mwenendo usioridhisha. Aidha, imefanya vikao na wanunuzi wakubwa wa mazao yaliyo katika mfumo ili kufahamu maeneo yenye changamoto wanazokutana nazo katika ununuzi kwa kutumia mfumo huo na kuzitatua changamoto hizo. Changamoto zilizobainishwa ni pamoja na:- baadhi ya Waendesha Ghala kutoa taarifa hewa; upungufu wa bidhaa ghalani na kutokuwa na kiwango madhubuti kinachotoa maelekezo juu ya usimamizi wa changamoto hizo. Kupitia vikao hivyo, jumla ya changamoto nane (8) zilitolewa na wanunuzi, ambazo zinahusisha wadau wa mfumo, ikiwa ni pamoja na Ushirika, Waendesha ghala, na mazingira ya biashara kwa ujumla. Kati ya changamoto hizo, changamoto sita (6) zimefanyiwa kazi. Bodi ya Usimamizi wa Stakabadhi za Ghala itaendelea kusimamia uendeshaji wa ghala katika maeneo ya kimkakati na kuondoa waendesha ghala wenye utendaji usioridhisha.

158. ***Mheshimiwa Spika;*** Kupitia mfumo huo, Wizara imefanikiwa kuongeza orodha ya bidhaa mpya kwenye mfumo ambapo mazao mapya manne (4) yameingia katika Mfumo wa Stakabadhi za Ghala na kupata bei nzuri iliyotokana na ushindani sokoni. Mazao hayo ni ufuta kwa Mikoa ya Morogoro na Songwe, ambapo kwa mikoa hiyo ufuta umewapatia wakulima shilingi bilioni 31 na mapato ya shilingi milioni 260 kwa Halmashauri; Mbaazi kwa Mikoa ya Mtwara, Lindi, Manyara, na Morogoro, iliwapatia wakulima shilingi bilioni 96 na mapato ya shilingi bilioni 1.4 kwa Halmashauri; Zao la kakao kwa Mkoa wa Morogoro, liliwapatia wakulima shilingi bilioni 8.8 na mapato ya Halmashauri ya shilingi milioni 32; Mkoa wa Mbeya, kakao iliingiza wastani wa shilingi bilioni 84.5 na mapato ya Halmashauri yakiwa wastani wa shilingi milioni 277.5; na Choroko kwa Mikoa ya Ruvuma na Kanda ya Ziwa, iliwapatia wakulima shilingi milioni 228.8 na mapato ya shilingi milioni 6.5 kwa Halmashauri.

159. ***Mheshimiwa Spika;*** Mauzo ya mazao hayo kupitia Mfumo wa Stakabadhi za Ghala yamesaidia upatikanaji wa bei nzuri ya soko kutokana na ushindani wa wanunuzi na hivyo kuwanufaisha wakulima wa maeneo husika ambapo bei ya kakao kabla ya mfumo ilikuwa shilingi 2,500 na baada ya mfumo bei ilikuwa shilingi 32,000 kwa kilogramu; Ufuta bei kabla ya mfumo ilikuwa shilingi 500 hadi shilingi 800 baada ya mfumo bei iliongezeka na kuwa shilingi 2,800 hadi shilingi 4,500 kwa kilogramu. Jumla ya wakulima 2,925,680 wamenufaika na bei nzuri ya mazao hayo

160. ***Mheshimiwa Spika;*** Kwa kushirikiana na wadau mbalimbali wakiwemo Mamlaka ya Usimamizi wa Nafaka na Mazao Mchanganyiko, Soko la Bidhaa, na Tume ya Maendeleo ya Ushirika, Bodi imeongeza usimamizi kutoka ngazi ya uzalishaji hadi kufikia soko na hivyo kuondoa changamoto zilizobainishwa. Kupitia jitihada hizo, imani ya kuendelea kutumia mfumo katika ununuzi wa bidhaa zinazotumia mfumo huo imeongezeka.

L. *Utoaji wa Leseni za Nembo ya Ubora na Mafunzo kwa Wazalishaji na Wajasiriamali*

161. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya leseni 382 za nembo ya ubora ya TBS zilitolewa sawa na asilimia 47.8 ya lengo la kutoa leseni 800 kwa mwaka 2023/2024. Kiwango hicho cha utekelezaji kimechangiwa na baadhi ya wajasiriamali kutokamilisha mchakato wa upatikanaji wa leseni ya nembo ya ubora pamoja na mwitikio mdogo wa ukaguzi wa awali kwa ajili ya kupatiwa leseni. Miongoni mwa leseni hizo, leseni 168 zilitolewa kwa wajasiriamali wadogo wanaozalisha bidhaa mbalimbali kama vile unga, siagi ya karanga, viungo, achari za embe, mbilimbi na sabuni. Aidha, Wizara imeendelea kusimamia na kutekeleza viwango vya bidhaa ambazo zimetengenezewa virutubisho kama vilivyopendekezwa na watalaam wa lishe. Bidhaa hizo ni pamoja na unga wa mahindi, mafuta ya kula na chumvi. Katika kutekeleza jukumu hilo, Shirika kupitia kitengo chake cha kutathmini madhara yatokanayo na chakula (Food risk Assessment section) limeendelea kufuatilila mwenendo wa hali ya usalama wa chakula nchini ikiwa ni pamoja na kufanya uchunguzi wa matumizi ya virutubisho na viambata katika vyakula husika hivyo kuweka msingi wa udhibiti wa usalama wa chakula nchini.

162. ***Mheshimiwa Spika;*** Shirika limeendelea kutoa mafunzo kwa wajasiriamali na wadau mbalimbali wakiwemo wazalishaji wa bidhaa za viwandani, wasindikaji na umma kuhusu dhana nzima za kuzingatia mifumo ya ubora ili kuzalisha bidhaa zenye ubora. Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya wadau 959 wa sekta nne (4) ndogo za uokaji, asali, nafaka na mimea jamii ya kunde, pamoja na bidhaa za matunda na mbogamboga walipewa mafunzo juu ya masuala ya viwango. Mafunzo hayo yalifanyika katika Mikoa ya Manyara, Arusha, Mbeya, Tanga, Njombe, Kilimanjaro, Lindi, Kigoma, Rukwa, Katavi na Iringa. Aidha, Wizara itaendelea kutoa elimu katika mikoa mingine iliyosalia.

M.Kuboresha Mazingira ya Biashara

163. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika kuboresha mazingira ya biashara na kusogeza huduma za sajili na leseni karibu na wananchi, Wizara imetoa mafunzo kwa Maafisa Biashara 490 kutoka mikoa 26 na Halmashauri 185 za Tanzania Bara kuhusu Sheria ya Leseni za Biashara Sura, 208 na Sheria ya Taifa ya Usajili na Utoaji wa Leseni za Viwanda Sura, 46. Mafunzo hayo yamesaidia kuwajengea uwezo Maafisa Biashara kuhusiana na urasimishaji na utekelezaji wa sheria zinazosimamia biashara nchini na kutoa usaidizi wa karibu kwa wananchi.

164. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imefanikiwa kufanya ziara kwenye mikoa 10 na kufanya mikutano na Wafanyabiashara na wenye viwanda katika mikoa hiyo. Lengo la ziara na mikutano ilikuwa ni kuimarisha ushirikiano baina ya Serikali na sekta binafsi. Kupitia mikutano hiyo, zaidi ya changamoto 20 zilitatuliwa papo kwa hapo. Wizara pia imefanya mikutano mitatu (3) na uongozi wa soko la Kariakoo ambapo jumla ya changamoto 16 kati ya 21 zimetatuliwa. Changamoto tano (5) zilizobakia zipo katika hatua mbalimbali za utatuzi. Vile vile, Wizara iliandaa mkutano baina ya sekta ya umma na sekta binafsi uliofanyika jijini Mbeya kwa lengo la kuendelea kuimarisha mashirikiano baina ya sekta hizi mbili. Naomba nitumie fursa hii, kuwahakikishia sekta binafsi kwamba Wizara itaendelea kufanya kazi kwa karibu nanyi kwani bila ninyi kufanya shughuli zenu kikamilifu uchumi wa nchi yetu hauwezi kukua.

N. Miungano ya Makampuni (Mergers)

165. ***Mheshimiwa Spika***; Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imefanya uchambuzi wa maombi 41 ya miungano ya kampuni kati ya maombi 45 kutoka katika Sekta za Kilimo, Fedha, Afya, Utalii, Uzalishaji, Madini, Mawasiliano, Mafuta, Gesi na Nishati. Kati ya maombi hayo, maombi 31 yalitolewa maamuzi ambapo kati ya hayo, maombi 28 yalipitishwa bila masharti, maombi mawili (2) yalipitishwa kwa masharti na ombi moja (1) liliamuliwa

kutokuamuliwa “Not to be Determined”. Maombi 10 yaliyobaki yapo katika hatua mbalimbali za uchunguzi. Lengo ni kuhakikisha miungano hiyo haiathiri hali ya ushindani wa masoko katika sekta zinazohusika. Matokeo ya miungano hiyo imewezesha kampuni kukuza mitaji, ajira, ufanisi na uzalishaji.

166. ***Mheshimiwa Spika;*** Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara iliridhia kununuliwa kwa kampuni 14 katika Sekta ya Kilimo. Kampuni hizo ni pamoja na *Mtanga Foods Limited*; Kampuni ya uzalishaji wa parachichi ya *Rungwe Avocado Company Ltd*; Kampuni ya uchenjuaji mpunga ya *MW Rice Millers Ltd* na *Mring’a Estates Ltd*. Vile vile, Wizara iliidhinisha miungano ya makampuni ya AMY *Holdings Ltd* kununua kampuni mbili (2) za Tanzania *Tobacco Processors Ltd (TTPL)* na *Tanzania Leaf Tobacco Company Ltd (TLTC)* zilizokuwa zimefungwa kwa zaidi ya miaka minne (4). Kupitia miungano hiyo, zaidi ya ajira 3,000 zilipatikana. Aidha, tayari viwanda hivyo vimefufuliwa na vimeanza uzalishaji.

167. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika Sekta ya Mawasiliano, Wizara iliridhia ombi la *Vodacom Tanzania Plc* kuinunua Kampuni ya *Smile Communications Tanzania Limited* iliyokua inatoa huduma za data kwa kasi ya *4G Long Term Evolution (LTE)* na huduma za sauti katika mikoa tisa (9) ya Tanzania Bara. Kutokana na Kampuni ya *Smile* kuwa na changamoto ya kifedha, kampuni hiyo haikuweza kuwafikia walaji wote nchi nzima. Hivyo, hatua hiyo itaiwezesha *Vodacom Tanzania Plc* kutumia miundombinu ya *Smile Communications Tanzania Limited* kuongeza wigo wa utoaji huduma za kimawasiliano na kuharakisha matumizi ya teknolojia za kidijitali nchini hususan maeneo ya vijijini ambapo huduma za mawasiliano hazijafika.

168. ***Mheshimiwa Spika****;* Kwa upande wa sekta ya gesi, Wizara ilitoa ruhusa ya masharti kwa kampuni ya *Etablissements Maurel & Prom S.A* yenye usajili wake nchini Ufaransa kuinunua kampuni ya *Wentworth Resources Plc.* Aidha, ununuzi huo ulifanyika kwa sharti la kampuni hiyo kuiuzia Shirika la Maendeleo

ya Petroli Tanzania (TPDC) nyongeza ya asilimia 20 ya haki ya umiliki (*participating interest*) katika kitalu cha uchimbaji gesi cha Mnazi Bay hivyo kufanya TPDC kuwa na jumla ya asilimia 40 za umiliki katika kitalu cha gesi cha Mnazi Bay.

169. ***Mheshimiwa Spika;*** Ongezeko la umiliki wa kitalu cha gesi kwa TPDC unafaida nyingi kwa nchi ikiwa ni pamoja na kuwa sehemu ya maamuzi katika uendeshaji wa biashara ya uchimbaji na usambazaji gesi katika kitalu cha Mnazi Bay; kuongezeka kwa mapato ya kodi na yasiyo ya kikodi kupitia ongezeko la gawio; kujenga uwezo wa kampuni za ndani kushindana na kampuni kubwa ya gesi; na kupata teknolojia mpya (technology transfer) kupitia mashirikiano na kampuni hizo.

O. Kutafuta Masoko ya Bidhaa za Tanzania

170. ***Mheshimiwa Spika****;* Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara imefanikisha upatikanaji wa masoko kama ifuatavyo:-

i. Soko la Nyama

171. ***Mheshimiwa Spika****;* Wizara imefanikiwa kupata soko la nyama nchini Saudi Arabia, Qatar na Umoja wa Falme za Kiarabu (UAE) ambapo Kampuni za *Tanchoice na Eliya Food Industries* zimekidhi vigezo vya kuuza nyama katika masoko hayo. Kupitia masoko hayo, nyama tani 986.6 zenye thamani ya shilingi bilioni 12.5 ziliuzwa katika soko la Saudi Arabia; tani 1,262.7 zenye thamani ya shilingi bilioni 13.98 zimeuzwa katika soko la Qatar; na tani 2,248.4 zenye thamani ya shilingi bilioni 30.3 zimeuzwa katika soko la UAE.

i. Soko la Mazao na Bidhaa

172. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imefanikiwa kuratibu ushiriki wa wadau 18 wa biashara katika majukwaa ya Kimataifa ya Kibiashara ikiwemo Maonesho ya Biashara ya Kimataifa Cairo Misri, Maonesho ya *Made in Africa* (Afrika Kusini), Maonesho ya

Biashara ya Bidhaa ya China (CIIE), na Maonesho ya Uingizaji Bidhaa ya YIWU, China (China Import Commodities Trade Fair). Majukwaa hayo yalilenga kutangaza fursa na kuimarisha mauzo katika masoko ya Kimataifa hususan China.

173. ***Mheshimiwa Spika;*** Kupitia majukwaa hayo, Kampuni ya *Evrmax Co. Ltd* kutoka Tanzania imefanikiwa kuiuzia Kampuni ya *Sedra Industries Ltd* ya Misri, kontena mbili (2) za nyuzi za katani zenye thamani ya shilingi milioni 208.4. Vile vile, Kampuni ya *Afritea and Coffee Bleanders Ltd* ilifanya mauzo yenye thamani ya shilingi milioni 143.1. Aidha, kampuni hiyo ilifanikiwa kufanya mazungumzo ya awali na kampuni ya *Weihai Huwatan Supply Chain Management* ya China ya kuwa na mauzo ya kahawa na chai.

P. Kuratibu Ziara za Wafanyabiashara na Mauzo ya Bidhaa

174. ***Mheshimiwa Spika;*** Kupitia ziara za wafanyabiashara katika nchi mbalimbali ikiwemo Malawi, Afrika Kusini, UAE, Oman, Qatar, Kenya, China, India na Saudi Arabia imewezesha Tanzania kupata fursa ya masoko ya bidhaa za kilimo ambapo Tanzania imefanikiwa kuuza korosho tani 37 zenye thamani ya shilingi milioni 521.5 nchini Afrika Kusini; kuuza kahawa tani 11,470 yenye thamani ya shilingi bilioni 3.4 katika nchi za Marekani, Japani na Uswisi; kuuza korosho tani 192,296.4 yenye thamani ya shilingi bilioni 771 katika nchi za Vietnam, China na India; kuuza chai tani 1,149.8 yenye thamani ya shilingi bilioni 2.6 katika nchi za Kenya, Misri na Falme za Kiarabu (UAE); kuuza parachichi tani 4,195.8 yenye thamani ya shilingi bilioni 16.7 katika nchi za Afrika Kusini, China, India, Uholanzi, Saudi Arabia na Uswisi; kuuza nafaka tani 2,886 yenye thamani ya shilingi bilioni 1.9 katika nchi za Sudani Kusini, Afrika Kusini, Kenya, Malawi, na DRC; na kuuza pembejeo zenye thamani ya shilingi milioni 257.3 nchini Malawi.

Q. Kuendeleza Mitaa ya Viwanda

175. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imekamilisha makadirio ya gharama za ujenzi na michoro ya kihandisi ya majengo saba (7) ya viwanda katika mikoa ya Dodoma, Kigoma na Simiyu ambapo taratibu za kupata mzabuni kwa ajili ya kuendelea na ujenzi zinaendelea. Aidha, Wizara imeendelea na ukamilishaji wa majengo mapya matano (5) ya viwanda ambapo majengo matatu (3) ya viwanda katika Mikoa ya Geita, Singida na Tanga yamekamilika na majengo mawili (2) ya viwanda katika Mkoa wa Shinyanga yapo katika hatua ya upauaji. Utekelezaji wa kazi hiyo umefikia asilimia 65.

176. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imewezesha kuanzishwa kwa kiwanda cha vifungashio katika mtaa wa Viwanda wa SIDO Mkoa wa Mbeya. Kiwanda hicho cha vifungashio kina uwezo wa kuzalisha chupa milioni 36 kwa mwaka na hivyo kupunguza changamoto ya upatikanaji wa vifungashio vya chupa kwa wajasiriamali wa Mkoa huo na Mikoa ya jirani. Vile vile, Wizara imeanzisha kiwanda cha kusafisha mafuta ghafi ya chikichi katika Mkoa wa Kigoma. Kiwanda hicho kina uwezo wa kusafisha tani 624 za mafuta kwa mwaka.

R. Kuhawilisha Teknolojia kwa Kuimarisha Vituo vya Uendelezaji Teknolojia (TDCS)

177. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeendelea kutengeneza na kuhawilisha teknolojia/mashine na vipuri kwa Kuimarisha Vituo vya Uendelezaji Teknolojia (TDCs) vya SIDO. Hadi kufikia Machi, 2024, jumla ya mashine 576 na vipuri 1,204 vya kuchakata mazao ya kilimo, mifugo na misitu vilitengenezwa na kuuzwa kwa wajasiriamali. Aidha, Vituo vya Uendelezaji Teknolojia (TDCs) vya Lindi, Mbeya na Kilimanjaro viliweza kubuni teknolojia tatu (3) za kusaga mwani, kubangua mbegu za makadamia na kukamua mafuta ya parachichi ili kuongeza ufanisi katika uchakataji. Teknolojia hizo zilizotengenezwa zimeweza kuingia sokoni na kuwezesha kuanzishwa kwa jumla ya viwanda vipya 262 na kutoa

ajira za moja kwa moja 1,021.

S. *Mafunzo ya Atamizi za Biashara, Ukuzaji wa Teknolojia na Kuendeleza Mawazo ya Wabunifu*

178. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara imeanzisha mafunzo ya atamizi za biashara, ukuzaji teknolojia pamoja na mawazo bunifu ambapo hadi Machi, 2024 jumla ya vijana wapatao 205 wapo katika mafunzo hayo. Kati ya vijana hao, 185 wameatamiwa na Chuo cha Elimu ya Biashara (CBE) na 20 wameatamiwa na TIRDO. Mafunzo ya atamizi ya biashara yamegawanyika katika makundi matatu (3) yaani hatua ya kuandaliwa (Pre-Incubation), hatua ya kulelewa (Incubation stage), na hatua ya mwisho (post incubation). Mafunzo hayo yanaanzia ngazi ya kubuni wazo la biashara mpaka kusajili majina ya biashara na hatimaye kusaidiwa kuanzisha biashara.

179. ***Mheshimiwa Spika*;** Kupitia mafunzo hayo tayari vijana 18 wamefikia hatua ya mwisho na kwa sasa wanaendesha biashara zao katika Mikoa ya Dar es Salaam, Dodoma, Mwanza na Mbeya. Biashara za vijana hao zimejikita katika maeneo ya biashara mtandao, utengenezaji wa sabuni na viatu, uzoaji taka kwa njia ya mtandao, ushonaji, usindikaji wa asali na alizeti, kutengeneza mvinyo pamoja na kutengeneza matofali ya plastiki. Vile vile, wataamizi 20 ambao wapo kwenye bunifu za teknolojia, kati yao, wabunifu watano (5) wameweza kusajili kampuni chini ya uangalizi wa atamizi. Mbunifu mmoja (1) amefanikiwa kuzalisha bushi za bajaji, magari aina ya IST na *canter* kwa kutumia malighafi inayotokana na urejeshaji wa taka za plastiki kwa mtambo uliosimikwa na TIRDO na tayari kwa sasa ameanza kuzalisha kibiashara.

180. ***Mheshimiwa Spika;*** Wizara pia inaendelea kuwawezesha wajasiriamali wadogo na wa kati 24, kwa kuwapatia mafunzo ya teknolojia za uongezaji thamani mazao kupitia kiatamizi cha teknolojia chini ya TEMDO, na baadaye kuwaunganisha na SIDO ili waweze kupata mikopo ya kununua

mitambo na mashine mbalimbali kutoka TEMDO. Kwa upande mwingine, wabunifu wapatao 35 wanaendeleza bidhaa/huduma zao katika vituo vya teknolojia vya SIDO katika mikoa ya Arusha, Iringa, Morogoro, Rukwa, Singida, Dodoma, Mwanza na Dar es Salaam. Hadi kufikia Machi, 2024, Wizara kupitia SIDO imewezesha wajasiriamali wabunifu wanne (4) katika vituo vya:- Morogoro (utengenezaji wa samani na mapambo kwa kutumia taka ngumu); Mwanza (3D printing); na Njombe (utengenezaji wa alamu ya kufukuza ndege kwenye mashamba).

5. VIPAUMBELE VYA BAJETI YA MWAKA 2024/2025

181. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2024/2025, vipaumbele vikuu vya Wizara ni sita (6). Aidha, vipaumbele hivyo vitatekelezwa na shughuli mbalimbali za Wizara.

182. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2024/2025, vipaumbele vikuu vya Wizara ni kama ifuatavyo:-

i. Kuendelea na utekelezaji wa miradi ya kielelezo na kimkakati;
ii. Kuimarisha uwezo wa uzalishaji viwandani na utoaji huduma kwa kuimarisha miundombinu na mazingira wezeshi;
iii. Kuboresha mazingira ya biashara;
iv. Kuchochea maendeleo ya watu kwa kuboresha miradi na programu katika sekta ya jamii inayohusisha elimu na mafunzo ya ujuzi;
v. Kuendelea na utafutaji wa masoko kwa bidhaa na huduma zinazozalishwa nchini; na
vi. Kuchochea ukuaji wa Sekta binafsi nchini.

183. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2024/2025 shughuli zitakazotekelezwa kwa kuzingatia vipaumbele vikuu vya Wizara ni pamoja na: -

i. Kuendeleza miradi ya kimkakati ya Magadi Soda Engaruka na Makaa ya mawe Mchuchuma na Chuma cha Liganga;
ii. Kuendeleza miradi ya kiwanda cha viuadudu (TBPL) na kiwanda cha KMTC;
iii. Kuendelea kukiwezesha Kiwanda cha TBPL kuzalisha mbolea hai (Biofertilizer) kwa kutumia mitambo iliyopo;
iv. Kusanifu na kuendeleza utengenezaji wa vifaa tiba vya hospitali awamu ya tatu;
v. Utengenezaji wa kibiashara wa viwanda vidogo vya kuchakata sukari (sugar mill mini-processing plant - Capacity 200 TCD);

vi. Kutengeneza Mitambo ya nishati mbadala na teknolojia za wachimbaji wadogo wa madini (ASM) ili ziweze kusaidia katika utunzaji wa mazingira;
vii. Kuanzisha mitaa ya viwanda kwa ajili ya kongano za viwanda na biashara katika Wilaya moja kila Mkoa ili kuongeza thamani ya mazao ya kilimo, mifugo na uvuvi;
viii. Kuendelea kupambana na uingizaji wa bidhaa bandia ili kulinda nembo au alama za bidhaa dhidi ya watu wanaotumia nembo/alama hizo bila idhini ya wamiliki;
ix. Kufanya mafunzo kwa maafisa biashara kwa lengo la kuwafikia na kurahisisha shughuli za sajili na leseni kwa wafanyabiashara;
x. Kuwarasimisha wafanyabiashara na wenye viwanda waliopo kwenye sekta isiyo rasmi kwa kuendesha kliniki za biashara kwenye kila Halmashauri nchini.
xi. Kujenga uwezo na kutoa elimu kwa wadau kuhusu fursa zitokanazo na mashirikiano ya uwili, kikanda na kimataifa na kuwaunganisha wafanyabiashara wa Tanzania na wawekezaji;
xii. Kufanya intelijensia ya masoko ya bidhaa na huduma zinazozalishwa nchini kwenye masoko ya kimkakati;
xiii. Kuingiza orodha ya bidhaa mpya kwenye mfumo na kutanua mfumo ulioboreshwa kwenye maeneo ya mifugo, uvuvi, madini yasiyo vito na bidhaa za mbogamboga;
xiv. Kukamilisha Mfumo wa Taarifa za Viwanda (National Industrial Information Management System – NIIMS) na tathmini ya viwanda na kuainisha fursa za uwekezaji (Industrial Mapping) katika kanda ya Ziwa;
xv. Kuimarisha usimamizi wa ubora na usalama wa bidhaa nchini zikiwemo bidhaa za chakula na vipodozi;
xvi. Kukamilisha uandaaji wa kuzalisha Kinasaba cha Mafuta *(Fuel Marker)* nchini; na
xvii. Kuimarisha uwajibikaji wa Wasimamizi wa Ghala kwa kushirikiana na kampuni za uhakiki wa bidhaa katika ghala.

6. MAOMBI YA FEDHA KWA MWAKA 2024/2025

184. ***Mheshimiwa Spika;*** Katika mwaka 2024/2025, Wizara ya Viwanda na Biashara inaomba Bunge lako liidhinishe jumla ya shilingi 110,899,722,000 kwa Fungu 44. Kati ya fedha hizo, shilingi 81,115,206,000 ni matumizi ya kawaida, na shilingi 29,784,516,000 ni matumizi ya Maendeleo. Kati ya shilingi 81,115,206,000 za matumizi ya kawaida, zinajumuisha shilingi 68,352,946,000 fedha za Mishahara na shilingi 12,762,260,000 kwa ajili ya matumizi mengineyo.

7. HITIMISHO

185. ***Mheshimiwa Spika;*** Naomba nichukue fursa hii kuwashukuru tena watanzania wote kwa kuendelea kutuunga mkono katika jitihada zetu za kuendeleza Sekta ya Viwanda na Biashara. Tutaendeleza jitihada za kujenga na kuimarisha misingi thabiti ya uchumi kwa kuvutia wawekezaji na ujenzi wa viwanda kama ilivyobainishwa katika Dira ya Maendeleo ya Taifa 2025, na Ilani ya Chama cha Mapinduzi (CCM) ya mwaka 2020 - 2025. Ni rai yetu kwamba kila Mtanzania popote alipo anahitajika kutimiza wajibu wake, kujituma, kubadilisha mtizamo na kuwa mstari wa mbele kulinda na kutetea jitihada na kuendeleza uwekezaji katika viwanda na biashara. Inawezekana, tutimize wajibu wetu na kuunga mkono kwa vitendo jitihada kubwa za Mheshimiwa Rais wetu Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan.

186. ***Mheshimiwa Spika;*** Hotuba hii pia inapatikana katika Tovuti ya Wizara **www.mit.go.tz**.

187. ***Mheshimiwa Spika;*** Naomba kutoa hoja.

VIAMBATISHO

Jedwali Na. 1: Orodha ya viwanda vya mbolea vilivyopo nchini

Na	Jina La Kiwanda	Mahali Kilipo		Uwezo Uliosimikwa	Uzalishaji Halisi	Aina Ya Mbolea
		Mkoa	Wilaya			
Semi Organic Fertilizer (MT)						
1	Minjingu Mines and Fertilizer Ltd	Manyara	Manyara	100,000	50,000	Organic Minerals
2	ITRACOM Fertilizer Company Limited	Dodoma	Dodoma	1,600,000	200,000	Organic Minerals
Inorganic Fertilizer (MT)						
3	YARA Tanzania	Dar es salaam	Temeke	24,000	14,057	Blends
4	ETG Inputs LTD	Dar es salaam	Temeke	36,000	1,340	Blends
Organic Fertlizer (MT)						
5	Guavay Co. LTD	Dar es salaam	Ilala	3,000	3,000	Organic Fertilizer
6	Mabwepande Compost	Dar es salaam	Kinondoni	18,000	54,00	Compost
7	Moshi Compost	Kilimanjaro	Moshi	50,000	50,000	Compost
8	Farm limes	Pwani	Kibaha	60,000	60,000	Organic Fertilizer
Foliar Fertilizer (LT)						
9	Agri Farmers Ltd	Arusha	Arumeru	600,000	350,000	Liquid fertilizer
10	Farm Access Company Ltd	Arusha	Arusha	300,000	300,000	Liquid fertilizer
11	Keen Feeders	Arusha	Arumeru	600,000	400,000	Liquid fertilizer
12	Mtali Agro Traders	Arusha	Meru DC	250,000	250,000	Liquid fertilizer
13	Sianga Agro Traders	Tanga	Arumeru	500,000	429,000	Liquid fertilizer
14	Amka Feeders	Kilimanjaro	Moshi	100,000	100,000	Liquid fertilizer
15	Isacha Feeders	Kilimanjaro	Moshi	150,000	150,000	Liquid fertilizer
16	HAPCO LTD	Kilimanjaro	Moshi	50,000	5000	Liquid fertilizer
17	VEGRO solution company LTD	Manyara	Manyara	20,000	20,000	Liquid fertilizer
18	KEM Booster Company ltd	Arusha	Arusha	10,000	8,000	Liquid fertilizer

Na	Jina La Kiwanda	Mahali Kilipo		Uwezo Uliosimikwa	Uzalishaji Halisi	Aina Ya Mbolea
		Mkoa	Wilaya			
Fertilizer Supplements (MT)						
19	Tanzania Biotech Products Ltd (TBPL).	Pwani	Kibaha	6,000	Uzalishaji haujaanza	Bio Fertilizer
Fertilizer Supplements (MT)						
20	DODOMA CEMENT & COMPANY Ltd	Dodoma	Chamwino	15,000	8,138	1/ Dodoma aglime (Calcium carbonate 97.56%) 2/Agriculture gypsum(calcium sulphate) aglime
21	ABM equipment	Tanga	Tanga	15,000	9,566	1/ Agriculture gypsum (calcium sulphate) aglime 2/ Agriculture lime (calcium carbonate) 3/ dolominic lime (calcium carbonate & magnesium)
22	HSSL Co Ltd	Tanga	Tanga	100,000	100,000	1/Agriculture gypsum(calcium sulphate) aglime 2/ Agriculture lime(calcium carbonate) 3/ Dolominic lime(czrbonate&magnesium)
23	Tanga mining company Ltd	Tanga	Tanga	50,000	50,000	1/Agriculture gypsum(calcium sulphate) aglime 2/ Agriculture lime (calcium carbonate) 3/ Dolominic lime (calcium carbonate & magnesiu)
24	Neelkanth lime LTD	Tanga	Tanga	100,000	100,000	1/ Agriculture gypsum (calcium sulphate) aglime 2/ Agriculture lime (calcium carbonate) 3/ dolominic lime(calcium carbonate & magnesium)

Jedwali Na. 2: *Biashara kati ya Tanzania na Jumuiya ya Ulaya (EU) kwa mwaka 2016-2024 (TZS '000,000,000')*

Mwaka	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Bidhaa zilizouzwa	605.44	1,129.98	1,273.09	1,022.01	1,549.31	3,446.02	2,446.34	3,835.65
Bidhaa zilizoagizwa	1,427.71	2,396.42	2,600.35	2,327.07	2,634.24	3,917.57	4,404.22	4,045.31
Jumla	**2,033.15**	**3526.40**	**3,873.44**	**3,349.08**	**4,183.55**	**7,363.59**	**6,850.56**	**7,880.96**

Chanzo: *Benki Kuu ya Tanzania (BOT), Ofisi ya Taifa ya Takwimu (NBS) na Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA)*

Jedwali Na. 3: *Biashara kati ya Tanzania na Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC) kwa mwaka 2016-2024 (TZS '000,000,000')*

Mwaka	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Bidhaa zilizouzwa	1,120.51	894.98	1,145.6	1,726.46	2,080	2,972.67	3,622.14	3,022.34
Bidhaa zilizoagizwa	765.18	564.22	775.7	842.50	830.21	1,440.77	1,479.68	1,340.42

Jedwali Na. 4: *Biashara kati ya Tanzania na Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (E) kwa mwaka 2016-2024 (TZS '000,000,000')*

Mwaka	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Bidhaa zilizouzwa	2,605.82	2,247.17	2,558.31	3,407.10	3,733.25	3,336.70	4,613.63	4,422.4
Bidhaa zilizoagizwa	1,567.74	4,552.04	1,547.06	397.06	1,203.97	1,673.98	1,411.33	2,006.78

Jedwali Na. 5: *Mauzo ya bidhaa za Tanzania kwenda Marekani kupitia Mpango wa AGOA (AGOA/GSP) kwa mwaka 206-2024 (TZS '000,000,000')*

Mwaka	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Bidhaa zilizouzwa	95.95	40.85	104.58	141.62	103.17	84.58	192.26	205.82

Chanzo: US Department of Commerce (https://agoa.info/profiles/tanzania.html)

Jedwali Na. 6: *Mazao yaliyokusanywa Julai, 2023 hadi Machi, 2024*

Na.	**Zao**	**Kilogramu**
1.	Chai	464,544.00
2.	Dengu	100,850.00
3.	Kahawa	13,520,813.00
4.	Kakao	10,585,460.80
5	Korosho	239,617,937.27
6.	Mahindi	4,479,570.80
7.	Mbaazi	49,125,358.40
8.	Mihogo	13,574,326.00
9.	Mpunga	1,913,628.00
10.	Ufuta	37,597,301.61
11.	Vitunguu saumu	6,602.00
12.	Choroko	40,997.00

Na.	Zao	Kilogramu
	Jumla	**371,026,388.88**

Chanzo: *Wizara ya Viwanda na Biashara*

Mitambo ya Kiwanda cha Kutengeneza Vioo cha Sapphire Float Glass kilichopo Mkuranga Mkoani Pwani.

Wizara ya Viwanda na Biashara
Mji wa Serikali, Mtumba
Mtaa wa Viwanda, S.L.P 2996,40478 Dodoma

Jengo la Mambo ya Nje,
4th Floor Shaaban Robert Street,
Dar es Salaam, Tanzania
info@mit.go.tz